

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE

FAKULTA SOCIÁLNÍCH VĚD

Institut sociologických studií

Jiří Bejlovec

**Vliv politiky státu na družstevnictví po roce
1989 v ČR**

Diplomová práce

Praha 2016

Autor práce: **Bc. Jiří Bejlovec**

Vedoucí práce: **MUDr. Petr Háva, CSc.**

Oponent práce:

Rok obhajoby: **2016**

Hodnocení:

Bibliografický záznam

BEJLOVEC, Jiří. Vliv politiky státu na družstevnictví po roce 1989 v ČR. Praha, 2016. 69 s. Diplomová práce (Mgr.) Univerzita Karlova, Fakulta sociálních věd, Institut sociologických studií. Katedra veřejné a sociální politiky. Vedoucí diplomové práce MUDr. Petr Háva, CSc.

Abstrakt

Práce Vliv politiky státu na družstevnictví po roce 1989 reflektuje nejvýznamnější změny, které se udály ve vývoji družstevní myšlenky v Československu, respektive České republice po převratu v roce 1989. Řešený problém je otázka popírání družstevního principu jako svébytné a funkční lidské činnosti, či jeho směřování s jinými právními a občanskými formami konání, které mohou být protěžovány právě na úkor družstev. Práce zkoumá reálnost takového jevu ve vývoji po roce 1989. Činí tak zejména v souvislosti s institucionální změnou celého odvětví i všeobecného kontextu a využívá k tomu zejména metod institucionální analýzy a analýzy diskurzu v dané problematice a to s ohledem na hlavní společensko-politické proudy a paradigmaty, která při legislativních změnách a změnách koncepcí v danou chvíli byla nejvíce reflektována a byla přenášena do reálných výstupů. Práce se tak zajímá o neoliberální přístup, který byl v devadesátých letech minulého století zdatně přítomný také v našich zemích a stále v některých přístupech a ideách je aktuální a v návaznosti na něj se přenáší do platných norem. Ovšem to se děje v souvislostech institucionální proměny v rámci celé společnosti. Důležitá je pak u práce argumentace, v níž se porovnávají myšlenky a principy družstevnictví právě s neoliberálním přístupem a testuje se možná koexistence neoliberální ideologie s družstevními podniky.

Klíčová slova

družstevnictví, institucionální změna, neoliberalismus, politická změna, spolupráce

Rozsah práce:

128 509 znaků včetně mezer

Abstract

The diploma thesis „Influence of state policy on cooperatives in the Czech Republic after 1989“ examines the most significant changes that occurred in the evolution of cooperative ideas in Czechoslovakia, respectively Czech Republic after the revolution in 1989. It is solved the question of denial of cooperative principle, or mixing it with other forms of human activity. The work examines the phenomenon after 1989. It does so particularly in relation to institutional change and general context. It uses the particular methods of institutional analysis and discourse analysis. Work takes into account the main socio-political currents and paradigms that while legislative changes and changes in the concept of the moment was most reflected. Work is interested in neoliberal approach that was in our countries present in the nineties. Neoliberal approach is still actual in some of approaches and ideas. Following this is transferred to the applicable standards. This happens in the context of institutional transformation throughout society. At diploma it is important to compare the ideas and principles of cooperatives with the neoliberal approach. It tested the coexistence of neoliberal ideology and cooperatives.

Keywords

Co-operative, institutional change, neoliberalism, political chase, cooperation

Prohlášení

1. Prohlašuji, že jsem předkládanou práci zpracoval/a samostatně a použil/a jen uvedené prameny a literaturu.
2. Souhlasím s tím, aby práce byla zpřístupněna pro studijní a výzkumné účely.

V Praze dne 13.5.2016

Jiří Bejlovec

Poděkování

Na tomto místě bych rád poděkoval MUDr. Petru Hávovi, CSc. za jeho cenné připomínky a rady.

TEZE DIPLOMOVÉ PRÁCE

Jméno studenta: Jiří Bejlovec

Název v jazyce práce: Vliv politiky státu na družstevnictví po roce 1989 v ČR

Název v anglickém jazyce: Influence of state policy on cooperatives in the Czech Republic after 1989

Klíčová slova: družstevnictví, spolupráce, svépomoc

Klíčová slova anglicky: co-operatives, cooperation, self-help

Akademický rok vypsání: 2014/2015

Jazyk práce: čeština

Typ práce: diplomová práce

Ústav: Katedra veřejné a sociální politiky

Vedoucí / školitel: MUDr. Petr Háva, CSc.

Obor práce: Veřejná a sociální politika

1. Vymezení výzkumného problému

Družstevnictví je fenomén, který není úplně nový, naopak má značnou tradici. První družstva se zrodila v polovině 19. století ve Velké Británii, přičemž vycházela z utopistických myšlenek Roberta Owena a Charlese Fourniera. Družstvo bylo tehdy v základech postaveno na původních principech. Na svépomoci a na vzájemné spolupráci účastníků. Drobní živnostníci se v družstvu slučovali za účelem přežití vůči velkým podnikatelům. Druhý princip byla sociální pomoc, sounáležitost (Dvořák 2001: 3). První společnost - Rochdale Society of Equitable Pioneers – nechtěla likvidaci tehdejšího systému, členové chtěli pouze vylepšit své možnosti v daném uspořádání (Štefanovič 1969: 45). V Českých zemích pak bylo první družstvo Záložná kasa ve Vlašimi v roce 1857. Následně vznikalo množství dalších družstev a za první republiky se těmto společnostem velice dařilo (Dvořák 2001: 3-4).

Jak je tedy zřejmé, od počátku je družstevnictví velice specifický způsob činnosti, který je zaměřen zejména na sounáležitost. To je velice důležité slovo, jelikož právě tím se družstvo liší od jiných podnikatelských subjektů, které jsou zaměřené povětšinou pouze na zisk a nikoli na vztah mezi členy, tak jako již v prvním Britském družstvu.

Následně po Druhé světové válce bylo družstevnictví poplatné době, jelikož po roce 1948 zůstala jen část druhů družstev, záložny byly například sloučeny s Českou státní spořitelnou, ale naopak zemědělská družstva přežila, v podobě Jednotných zemědělských družstev (JZD) v pozměněné podobě, kdy při jejich zavádění často byly porušovány principy dobrovolnosti, svépomoci a osobní iniciativy (zejména kolektivizace byla porušením těchto principů) (Dvořák 2001: 5). JZD byla pak značně podpořena státem, který jim přiděloval techniku i osetí se značnými výhodami (Feierabend 2007: 73).

V roce 1990 nastal obrat ve státním zřízení a nastala snaha o obnovu principů družstevnictví, bohužel nikoli v dostatečném rozsahu, jelikož tehdejší vládní garnitura považovala družstevnictví za relikvitu doby minulé (došlo i k návrhům družstva zestátnit a následně kompletně zprivatizovat) (Dvořák 2001: 7). Nastala série novel, které v důsledku povinovaly obnovená družstva vypořádávat nároky restituentů. Také byl připuštěn a podpořen proces tříštění družstev do podoby jiných právních forem, zejména obchodních společností. Řada družstev tím zkolabovala (Dvořák 2001: 7).

Aktuálně platí zákon č. 90/2012 Sb. o obchodních společnostech a družstvech (zákon o obchodních korporacích), který se snaží svým způsobem sjednotit družstevnictví z několika jiných legislativních znění a v důvodové zprávě k zákonu se tvrdí, že „historickým inspiračním zdrojem nové právní úpravy družstev je především zákon č. 70/1873 ř. z., o výdělkových a hospodářských společenstvech, který (v novelizovaném znění) platil v českých zemích až do roku 1954. Přitom se přihlíží k vývoji novějšího zákonodárství, mj. i k *nařízení Rady ES/EU č. 1435/2003 o statutu evropské družstevní společnosti (SCE)*. (Důvodová zpráva k ZOK, str. 8 – dostupná zde <http://obcanskyzakonik.justice.cz/images/pdf/Duvodova-zprava-k-ZOK.pdf>)

Je otázka, zda je správné družstva, ke kterým se přistupuje dle důvodové zprávy v takovém kontextu zařazovat k ostatním korporacím. Například Helešic tvrdí, že není správně postavit podnikání jako první předmět působení družstva (Helešic 1997: 65). V aktuálním znění novel

mohou pak skutečně existovat rozpory mezi literou zákona a principem, na kterém družstevnictví stojí. **Je tedy věc zkoumání, zda zákon reflektuje a reflektoval družstevnictví ve znění jeho kategorií z mezinárodních a nestátních i státních organizací a vládních strategií. To je základní úkol práce, porovnávat to, jak to zákon a strategie vlády reflektovaly základní principy, na kterých stojí. Porovnáme zmíněné za pomoci pozorování vývoje organizačních forem družstev, jejich řízení, kontrolních mechanismů a na druhé straně zákonných norem.**

2. Cíle diplomové práce

Družstva mají principy dobrovolnosti členství, kolektivismu (neexistence jednočlenného družstva), družstevní demokracie a také rovnosti členů (Dvořák 2001: 14). S těmito principy budeme v diplomové práci pracovat, jelikož je použijeme jako bázi družstev. Ta se pak dělí na několik skupin. Existují družstva zemědělská, výrobní, spotřební, bytová a bytová. Nás budou zajímat první tři, protože ta stojí na principu podnikatelské povahy (družstevní záložny stojí na pomezí, proto je vynecháme) (Dvořák 2001: 17). Zajímá mě družstvo jako subjekt, který pomáhá při zaměstnávání a současně i podnikání, pomáhá drobným řemeslníkům a podnikatelům, kteří mají v této baště sounáležitosti jiné možnosti než jako samostatní jedinci. Jistě, družstva by mohla být zkoumána i jako sociální podniky, ale to také není mým cílem. Zajímá mě družstvo v jeho jádru, jako podnikatelský subjekt, který je podroben konkurenci. Není snad družstvo subjekt, který například lépe své členy chrání proti velkým korporacím, než když je podnikatel samostatný živnostník? Výše zmíněné funkce družstev pro členy, to je důležité jádro.

Zajímá mě tedy nakloněnost české legislativy družstevnictví v jeho principu. Už proto, že v roce 2006 vláda usnesla usnesením číslo 675 ze dne 31.5. v souvislosti s doporučením OSN tzv. „Radu vlády pro družstevnictví“. Tato rada však nevydržela dlouho, jelikož jí první Topolánková vláda svým usnesením 1088 opět zrušila. Následně OSN vytvořilo rezoluci A/RES/64/136 ze dne 18.6.2009, kdy vyhlásilo rok 2012 „Mezinárodním rokem družstev“, následovala také výzva k podpoře, což se v České republice nesetkalo s úspěchem (Přikryl 2013). Je důležité podobné souvislosti zjišťovat, jelikož na první pohled to vypadá, že zákonodárci a vláda v ČR družstevnictví mnoho nepodporují.

Významný problém při vytváření zákonného rámce by mohlo být protěžování korporací, zejména akciových společností, ale také veřejných obchodních společností a komanditních společností, což souvisí s až nezdravým uznáváním vlivu neoliberalismu po roce 1989, což ve svých důsledcích mohlo vyplynout až v popírání práv menších subjektů proti většímu legislativy. Teze je, že reformy doposud družstevnictví pouze uškodily, nedostatečně odpovídají aktuálním trendům a v přelomu z ideologie reálného socialismu do ideologie neoliberálního kapitalismu nastalo protěžování jiných forem podnikání a proti družstevnictví, zároveň popřením základních myšlenek družstevnictví v zákonných v novelách.

Hypotéza následně je, že práva jednotlivých právnických osob přitom nejsou vyrovnané, což poškozují občany, kteří se snaží podnikat ve formě družstva. Přitom jsou ignorovány proklamace a dokumenty (národní i mezinárodní), které družstevnictví podporují, snad s výjimkou družstev zaměstnávajících hendikepované, což by však neměl být hlavní cíl tohoto druhu právnické osoby.

Družstevnictví je přitom založené na sounáležitosti a funguje jako sociálně daleko odpovědnější forma podnikání než některé další formy. Výzkumný problém tedy je kritická reflexe legislativní změny a vládní podpory družstevnictví v ohledu na současné nevyvážené protěžování jiných druhů podnikání jako součást ideologie neoliberalismu a ideologické odvržení družstevnictví v důsledku jeho označení za relikv minulého režimu.

Cílem je vysvětlit vývoj po změně režimu v roce 1989 v důsledku změny ideologického chápání světa. Jde nám o diskuzi jednotlivých dílčích legislativních změn a vládních strategií a to nejen s pohledem na družstevnictví, ale také s pohledem na jiné druhy podnikání, zejména velkokorporátního, jako opozitum vůči družstevní formě. Zaměříme se značně na zákon č. 90/2012 Sb. o obchodních společnostech a družstvech (zákon o obchodních korporacích), ale i na předchozí právní úpravy. Zajímá nás, zda takové zákonné normy řeší podstatu družstevnictví, nebo ho odsouvají na druhou kolej a jsou jen technickou změnou bez pozitivního účelu funkčního pro účastníky družstev. Práce přinese pohled na nejdůležitější změny také s ohledem na mediální diskurz.

Hlavní cíl je rozšířen v dalších cílech:

Popisu vývoje družstevnictví v průběhu konce dvacátého století.

Výzkum legislativních důsledků při změně režimu a ideologického základu českého státu zejména s ohledem na kladení velké důležitosti neoliberálních teorií na přelomu osmdesátých a devadesátých let.

Vytvoření přehledu nejdůležitějších změn družstevnictví v novodobém českém státu.

Porovnání politiky státu vůči družstevní a jiné formě podnikání s ohledem na práva a povinnosti.

Zhodnocení českého právního rámce pro družstevnictví s ohledem na mezinárodní doporučení a strategie, zejména EU.

3. Výzkumné otázky

Základní výzkumné otázky vycházejí z problematiky cílů diplomové práce:

Jaké jsou principy fungování družstva v ČR s ohledem na jeho základní předpoklady?

Jak působí dlouhodobě legislativa na družstva v ČR?

Jaké vládní strategie podporují družstva a jak jsou v souladu s politikou EU?

Jak podporuje neoliberální vidění světa družstva proti velkým korporacím?

Jaké změny přinesl zákon o obchodních korporacích?

Jak se změnil přístup k družstvu a korporaci od začátku devadesátých let do dneška?

Ničí činnost družstev velké korporace v ČR?

Je sounáležitost výhodou oproti jiným druhům podnikání, popřípadě je tato výhoda vhodná i pro stát, který se tak méně musí starat o podporu občanů, o které se v některých životních situacích může postarat družstvo?

4. Teoretická východiska

Práce vychází z následujících základních teorií, které se dotýkají fenoménu družstevnictví:

veřejná politika (public policy), sociální problémy (Potůček, 2005; Goodin, 2009)

kritická diskurzivní analýza (Weiss, Wodak, 2003)

teorie jednání (Bourdieu, 1998; Knoepfel 2011)

teorií governance (Monks, Minow, 2011; Solomon a Solomon, 2004; Mallin 2013)

institucionální teorie (Peters, 2000)

liberalismus a neoliberalismus (Sojka, Konečný, 1999)

teorie globalizace a selhání trhu (Švihlíková, 2010)

5. Výzkumný plán

Elementárním způsobem zkoumání bude diskurzivní analýza mediálních výstupů a legislativních a strategických dokumentů, přičemž základními dokumenty budou zákony v průběhu trvání československého a českého státu od devadesátých let.

Právní normy budu následně interpretovat v ohledu na stanoviska družstevních sdružení a s ohledem na normy a doporučení dalších státních, nestátních a mezinárodních organizací. Zkoumány tak budou v podstatě instituce a to za pomoci hledání posunu institucionální změny v legislativních dokumentech.

Rozbor bude proveden v dokumentech s ohledem na práva a povinnosti družstevníků, aby bylo zjištěno, zda se neopomíjí samotná role, která vychází z podstaty družstev, tedy zejména možnosti sounáležitosti. Právě sounáležitosti a sociální podpora bez účasti státu, s lidmi mezi sebou, bude zásadním hledaným fenoménem. Tento pohled bude porovnáván s pohledem na korporace.

Současně bude zaměřen pohled na analýzy diskurzu, kdy nás bude zajímat obsah a obecně hlavní proud, o kterém aktéři hovořili při legislativních změnách a jak následně jednali. Legislativa tak bude postavena do mediálního kontextu vývinu situace při této analýze aktérů, novelizace a jejího vzniku jako události zásadní pro družstevnictví. Vše bude případně dle

potřeby doplněno o polostrukturované rozhovory s aktéry a odborníky, ale základním stavebním prvkem zůstává analýza diskurzu a veřejněpolitických událostí.

7. Základní literatura

BĚLOHLÁVEK, Alexander J. Komentář k zákonu o obchodních korporacích. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2013, 2733 s. ISBN 978-80-7380-451-0.

BOURDIEU, Pierre. Teorie jednání. Vyd. 1. Praha: Karolinum, 1998, 179 s. ISBN 80-718-4518-3.

COLEBATCH, H.K. *Úvod do Policy*. Brno: Barrister and Principal, 2005, 144 s. ISBN 80-86598-79-9.

ČÁP, Zdeněk a Jan HEJDA. Zákon o obchodních korporacích: výklad jednotlivých ustanovení včetně návaznosti na české a evropské předpisy. Praha: Linde Praha, 2013, 783 s. ISBN 978-80-7201-917-5.

DVOŘÁK, Tomáš. Družstevní právo. Vyd. 1. V Praze: C.H. Beck, 2001, xvi, 252 s. Beckovy příručky pro právní praxi. ISBN 80-717-9540-2.

FEIERABEND, Ladislav Karel a Naďa JOHANISOVÁ. Zemědělské družstevnictví: v Československu do roku 1952. Vyd. 1. Volary: Stehlík, 2007, 161 s. ISBN 9788086913032.

GOODIN, Robert E. The Oxford handbook of comparative politics. 1st pub. Oxford: Oxford University Press, 2007, xi, 1021 s. Oxford handbooks of political science. ISBN 978-019-9566-020.

HAJN, Petr. Riziko a odpovědnost v hospodářské praxi. 1. vyd. Praha: Svoboda, 1984, 142 s. Racionalizace práce vedoucího.

HAVEL, Bohumil. Zákon o obchodních korporacích s aktualizovanou důvodovou zprávou a rejstříkem. 1. vyd. Ostrava: Sagit, 2012, 287 s. ISBN 978-80-7208-923-9.

HELEŠIC, František. K předmětu a obsahu zákonné úpravy družstev. *Právní rozhledy*, 1997, roč. 5, č. 2.

HELEŠIC, F. *Příručka pro družstevníky*. Praha: Družstevní asociace České republiky, 2003. 151 s. ISBN 80-86426-14-9.

HELEŠIC, F. *Obecné otázky evropského a českého družstevního práva*. První vydání. Praha: ŠEL s. r. o., 2005. 111 str. ISBN 80-86426-22-X.

HELEŠIC, František. Evropské a české družstevní právo. Vyd. 1. Praha: Eurolex Bohemia, 2006, 510 s. ISBN 80-868-6179-1.

HESKOVÁ, Marie. Encyklopedie družstevnictví. Vyd. 1. Bratislava: KARTPRINT, 2005. 70 s. ISBN 80-88870-51-8.

HENDL, Jan. *Kvalitativní výzkum: Základní metody a aplikace*. Praha: Portál, 2005. 408 s. ISBN 978-80-7367-485-4.

HUNČOVÁ, Magdalena. *Družstva a jejich role v tržní ekonomice*. Vyd. 1. Ústí nad Labem: Univerzita Jana Evangelisty Purkyně, 2006. 197 s. ISBN 80-7044-810-5.

INTERNATIONAL LABOUR OFFICE, Cooperative Branch. *Creating a favourable climate and conditions for cooperative development in Central and Eastern Europe: this preliminary document circulated in a limited number of copies solely to stimulate discussions and critical comment*. Geneva: Cooperative Branch International Labour Off, 1996. ISBN 978-922-1103-820.

KNOEPFEL, Peter. *Public policy analysis*. Bristol: Policy Press, 2011. ISBN 978-184-7429-049.

KOLEKTIV AUTORU. *Vývoj družstevnictví na území ČSFR*. První vydání. Praha: SVĚPOMOC, družstevní vydavatelský, nakladatelský a obchodní podnik pro DRUŽSTEVNÍ UNII ČSFR, 1992. 236 str. ISBN 80-7063-068-X.

MALLIN, Chris A a Aris SOLOMON. *Corporate governance*. 4th ed. Oxford: Oxford University Press, c2013, xxii, 384 p. ISBN 01-996-4466-7.

MONKS, Robert A. G. a Nell MINOW. *Corporate Governance*. John Wiley & Sons, 2011. ISBN 978-0-470-97259-5.

NĚMCOVÁ, Lidmila, et al. *Vybrané kapitoly z českého družstevnictví*. Praha: Družstevní asociace, 2001. 165 s.

PETERS, Jon Pierre and B. Guy. *Governance, politics, and the state*. 1st publ. Basingstoke: Macmillan UK, 2000. ISBN 03-337-8694-7.

POSPÍŠIL, Boleslav. *Lidová družstva a družstevní organizace*. 1. vyd. Praha: Panorama, 1978, 366 s. Praktické příručky (Panorama). ISBN Lidová družstva a družstevní organizace.

POTŮČEK, Martin. *Veřejná politika*. Upr., dopl. a aktualiz. vyd. v českém jazyce. Praha: Sociologické nakladatelství (SLON), 2005, 399 s. Studijní texty (Sociologické nakladatelství). ISBN 80-864-2950-4.

PŘIKRYL, Ivan. *Historie družstevnictví v našem teritoriu* [online]. 2013 [cit. 2015-09-14]. Dostupné z: <http://ivanprikryl.cz/historie-druzstevnictvi-v-nasem-teritoriu/>

SOJKA, Milan a Bronislav KONEČNÝ. *Malá encyklopedie moderní ekonomie*. 3. dopl. vyd. Praha: Libri, 1999, 271 s. ISBN 80-859-8378-8.

SOLOMON, J a Aris SOLOMON. *Corporate governance and accountability*. New York: John Wiley, c2004, xiv, 303 p. ISBN 04-708-4365-9.

SABATIER, Paul A. *Theories of the policy process*. 2nd ed. Boulder, Colo.: Westview Press, c2007, vi, 344 p. ISBN 08-133-4359-3.

ŠTEFANOVIČ, Milan. *Teória družstevníctva*. 1. vyd. Bratislava: Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, 1969, 429 s.

ŠÚBERTOVÁ, Elena. Družstevníctvo v procese globalizácie. Vyd. 1. Bratislava: Kartprint, 2004, 193 s. ISBN 8088870348.

ŠVIHLÍKOVÁ, Ilona. Globalizace a krize: souvislosti a scénáře. 1. vyd. Všeň: Grimmus, 2010, 291 s. ISBN 978-80-87461-01-3.

VÁVROVÁ, Vladimíra. 160 let družstevnictví v České republice. Praha: Družstevní asociace ČR, 2006, 35 s. ISBN 8023972790.

VESELÝ, Arnošt, NEKOLA Martin eds. *Analýza a tvorba veřejných politik: přístupy, metody a praxe*. Praha: Sociologické nakladatelství, 2007, 407 s. ISBN 978-80-86429-75-5.

WEISS, Gilbert a Ruth WODAK. *Critical discourse analysis: theory and interdisciplinarity*. New York: Palgrave Macmillan, 2003, xi, 321 p. ISBN 03-339-7023-3.

Zákon o obchodních korporacích: komentář. 1. vyd. V Praze: C.H. Beck, 2013, xiv, 994 s. Velké komentáře. ISBN 978-80-7400-480-3.

Seznam pojmů a zkratek

CDA Kritická diskursivní analýza

ČSFR Česká a Slovenská Federativní Republika

ČNR Česká národní rada

ČR Česká republika

DAČR Družstevní asociace České republiky

DU Družstevní unie

EU Evropská unie

FS Federální shromáždění

IA Institucionální analýza

MDS Mezinárodní družstevní svaz

MKPD Meziparlamentní klub demokratické pravice

MOP Mezinárodní organizace práce

ODA Občanská demokratická aliance

ODS Občanská demokratická strana

OF Občanské fórum

OH Občanské hnutí

OSN Organizace spojených národů

VB Velká Británie

UPS PS Ústavně právní výbor Poslanecké sněmovny

USA Spojené státy americké

ZOK Zákon o korporacích

Obsah

Úvod	2
1. Výzkumný problém a jeho kontext, cíle, otázky	3
1.1. Předmluva k družstevnictví	3
1.2. Počátek neoliberalismu	5
1.3. Výzkumný problém a cíle práce	7
2. Metodický přístup práce	9
2.1. Institucionální analýza	10
2.2. Výzkum jednání aktérů s využitím metod CDA	12
3. Teoretická a veřejně politická východiska	15
3.1. Teorie institucionální změny	15
3.2. Neoliberalismus v globalizaci a související pojmy a teorie	19
3.3. Pojem družstevnictví	24
3.4. Principy družstevnictví a teorie obecného dobra	27
3.5. Družstvo jako sociální podnik	30
4. Empirická část	30
4.1. Ideový a institucionální vývoj družstevnictví v ČR po roce 1990	30
4.1.1. Historický vývoj družstevnictví před rokem 1989	31
4.1.2. Politická změna po roce 1989	34
4.1.3. Institucionální přístup k družstevnictví po roce 1989	38
4.1.4. Slučitelnost družstevnictví a neoliberalismu	49
4.2. Výsledky implementace zásadních vývojových institucionálních změn družstevnictví v ČR po roce 1990	52
Závěr	58
Summary	60
Použité zdroje	61

Úvod

V mých tezích práce Vliv politiky státu na družstevnictví po roce 1989 v ČR je vhodné sledovat hlavní myšlenku a ta je vystižená hned v úvodu, kdy říkám, že „je tedy věc zkoumání, zda zákon reflektuje a reflektoval družstevnictví ve znění jeho kategorií z mezinárodních a nestátních i státních organizací a vládních strategií. To je základní úkol práce, porovnávat to, jak zákon a strategie vlády reflektovaly základní principy, na kterých stojí.“ Ale aby to bylo pochopeno, začnu od prvotních základů družstevnictví.

Nejvýznamnějším teoretikem byl Charles Gide (1847-1932), navázal na Charlese Fouriera a Roberta Owena. Družstevním socialismem chtěl změnit stav společnosti. Klíčová je postava spotřebitele. Ten nepředstavuje žádnou třídu, je cílem a konečnou etapou ekonomického mechanismu. Dobrovolná spolupráce osob měla být prostředkem reformem. Družstevník pracuje dobrovolně a spotřební družstva mohou sloužit všemu obyvatelstvu, ovládnout trh a mezinárodní spolupráce má také značný význam (Němcová 2001: 19). Družstva spojovala spotřebitele, živnostníky i výrobce a integrovala drobný kapitál a úspory, vytvářela organizace, které se mohly lépe postavit v konkurenčním boji, hledala cesty efektivity, prostředky i činnou účast na hospodaření (Smrčka 1992: 187). I po tolika letech je toto bráno povětšinou jako stále aktuální, minimálně v některých ohledech. My zrevidujeme tyto myšlenky na základě družstevních spolků i dalších institucí a to zejména v našem státu.

Problematika je postavená tak, že zkoumá, zda pravidly hry nepoškozují a neodsunují družstevnictví, jako druh svépomocných a někdy též podnikatelských spolků, do roviny, kde popírá samo sebe. Některé novely jsou navíc jen lidovou tvořivostí, návrhy nejsou kvalitní a nedomyšlené normy mají opačný účinek, než byl prvotní úmysl zákonodárce (Němcová 2001: 49).

Důležité jsou také změny na úrovni světovější, jelikož ČR je součástí mnoha organizací, zejména Evropské unie, která tato doporučení vytváří. Mimo EU mám na mysli i jiné sdružení, například v Anglii jako matce družstevnictví sídlí Mezinárodní svaz družstevnictví a jeho celosvětové centrum Mezinárodní organizace práce (MOP) (Helešic 2006: 30). OSN, MOP a EU se shodují, že v novém století družstva mohou plnit i úkol sociální a jejich úloha se zvyšuje též jako další řešení problémů z globalizace (Helešic 2006: 40). Nakonec, když je všeobecný rámec blíže a blíže k myšlenkám výše

jmenovaného Charlese Gidea, družstevnictví tak hledá vlastně svou renesanci v kořenech svého původu.

EU v minulosti pozitivně vyzvednula některé země unie, které dokážou motivovat k družstevnictví tak, aby to řešilo celospolečenské problémy, měla by ale následovat výzva ostatním, případně vytvoření závazku pro další země (Helešic 2006: 40). Evropská unie chtěla, aby družstevní zákony vznikaly s pomocí družstev, reprezentacím družstev členských zemí pomůže v legislativní práci i prosazování, ale naše Družstevní asociace nereagovala (Helešic 2006: 35). Při zkoumání institucionálního rámce tak je možno do úvahy vzít právě výzvu EU, která chtěla, aby tyto zákony vznikaly v souvislostech s přičiněním zúčastněných.

1. Výzkumný problém a jeho kontext, cíle, otázky

Pokud jsem chtěl najít výzkumný problém, orámoval jsem problematiku základními pojmy a souvislostmi, které jsou v tomto případě samotné družstevnictví a pak také neoliberalismus v teoretické i praktické rovině. Následně jsem prozkoumal výzkumný problém a otázky, s nimiž budeme v práci nadále pracovat.

1.1. Předmluva k družstevnictví

Družstevnictví je fenomén, který se váže k hodnotám, jimiž se lidstvo zabývalo v mnoha souvislostech. Sounáležitost, bratrství, schopnost pomoci jeden druhému, společně něco vybudovat, bránit se proti vnějším jevům apod. Družstevnictví není tedy jen podnikání, někdy s podnikáním souvisí jen poměrně volně a zajišťuje úplně jiné potřeby. K tomu se také vážou první teoretické zpracování a zdůvodňování výskytu družstevnictví, které bylo zejména reakcí, ale často bylo uvažováno i jako cesta z kritického bytí určité skupiny obyvatel, zejména dělníků a samostatných rolníků.

U teoretiků se totiž myšlenka družstevnictví objevila v polovině 19. století, když se zamýšleli nad kapitalismem a jeho působení na podmínky dělníků a drobných živnostníků. Byli to kupříkladu R. Owen, L. Blanc, F. Lassalla. Tito teoretikové pak předpokládali úpravu, či odstranění kapitalismu za přispění např. družstevního evolucionismu, který měl kapitalismus změnit v socialismus nerevoluční cestou (Helešic

2009: 4). Většina pak spíše předpokládala úpravu kapitalismu v teoriích družstevního kapitalismu, či demokratizace kapitálu (Helešic 2009: 4). Němečtí a čeští teoretikové jako Raiffeisen, či Kampelík se zabývali více praktickou stránkou věci (Helešic 2009: 4). Ale všeobecně vzato byla družstevní myšlenka uvažována jako pozitivní cesta z kritického období, někdy bylo uvažováno až utopisticky, jindy vedla autory teorií spíše idea nápravy sociálně neuspokojivých podmínek.

Marxističtí teoretikové jako B. Engels, či V. I. Lenin pak označovali družstevnictví za kapitalistickou instituci, ale přikládali mu při přechodu v socialismus velký význam jako nástroji budování výrobních vztahů (Helešic 2009: 4). Ať už byly teorie jakékoli, nic to nemění na tom, že družstevnictví bylo první sociální záchranou sítí (Smrčka 1992: 227). To byl objektivní fakt a v podstatě družstevních myšlenek tato funkce zůstává do dneška. Jak uvádím níže, družstevnictví může být současně sociálním podnikem, ale nelze to úplně směřovat v jedno. Platí však, že tento potenciál u družstevnictví je na místě.

V prvních letech po vzniku družstevnictví jako nového principu (či spíše konstelace principů v daném uspořádání a koexistenci u jednoho útvaru) (1844) vznikala hlavně družstva úvěrní a spotřební, kde bylo možné nakupování pro členy bez vysokých ziskových přírážek obchodníků (Helešic 2004: 5). V českých zemích má potom družstevnictví tradici sahající do Rakouska – Uherska. Už v roce 1867 byl vydán liberální spolkový zákon, který dal průchod zakládání nejrůznějších spolků, což v důsledku znamenalo i vytváření svépomocných družstev. Některá výrobní družstva z toho času existují do dnešní doby (Dohnalová 2012: 65-66). Vůbec první družstvo blízké českým zemím (na Slovensku) byl Spolek gazdovský založený 9. února 1845 v městečku Sobotišťe tamním učitelem Samuelem Jurkovičem, v podstatě šlo o úvěrní družstvo. První spotřební (u nás) byl pak Pražský potravní a spořitelní spolek z roku 1847. Až v roce 1873 si vzrůstající tendence ke vzniku dalších družstev donutily změnu legislativy (Smrčka 1992: 215). V roce 1918 představovalo družstevnictví značnou sílu, zejména spotřební a zemědělské (Smrčka 1992: 215). To se odráželo i na propagaci družstevnictví v nejrůznějších materiálech, ze kterých jsem v práci také vycházel. Změna nastala s druhou světovou válkou a následným nástupem socialismu. Podstatné zůstává, že v našich zemích má družstevnictví skutečně hluboké kořeny a není tak jakýmsi náhlým fenoménem.

Jelikož jsme zejména za první republiky nepatřili v družstevnictví k zaostávajícím zemím, je možno lehce označit celosvětové družstevní principy jako ty, ke kterým jsme se hlásili a dále se hlásit budeme. Tak jako se vyvíjela družstva samotná, vyvíjely se také jejich hodnoty do dnešní podoby. Existují mezinárodní družstevní principy. Těmi jsou ve zkratce:

- Dobrovolné a otevřené členství. Družstva nesmí diskriminovat a jsou tak dobrovolné organizace pro všechny osoby, které mohou využívat jejich služeb a přijmou zodpovědnost, která ze členství plyne.
- Družstva jsou demokratickým společenstvím, kde členové spolurozhodují ve vnitřních i vnějších záležitostech.
- Ekonomická spoluúčast, kdy členové přispívají na kapitál družstva spravedlivě a pak ho demokraticky kontrolují. Většinou je část majetku společným majetkem družstva a přebytky hospodaření se používají k rozvoji a činnostem družstva, či případně jako odměny družstevníkům podle podílu na transakčních akcích v družstvu.
- Družstva fungují jako autonomní a nezávislé svépomocné organizace, které kontrolují členové. Vždy musí existovat demokratická kontrola a nezávislost.
- Družstva zajišťují pro družstevníky výchovu, školení a informace pro rozvoj družstva.
- Družstva mezi sebou na místní, národní i mezinárodní úrovni spolupracují.
- Členové usilují o dosažení programu jimi schválenému díky trvale udržitelnému rozvoji a odpovědnosti za společnost. (Dohnalová 2012: 74).

Jmenované jsou hlavní hodnoty, kterými jsem poměřoval družstevnictví.

1.2. Počátek neoliberalismu

Oproti hodnotám družstva mě zajímal jiný směr, který je pojmenován neoliberalismus. Neoliberalismus je důležitý pojem, jelikož v ČR po roce 1989 vývoj velice ovlivnil a nutně se s ním muselo zabývat také družstevnictví a jeho přebudování při přechodu

z reálného socialismu na kapitalistickou společnost. Neoliberalismus se zformoval v 80. letech jako pragmatická odnož libertarianismu, která není tak bohatá na svou vlastní filozofii a argumentaci, kterou též přebírá částečně od libertariánů. Neoliberalismus stojí výhradně na tržních principech a vlastnictví, přičemž má jasně stanovené prostředky, jak kýžného uspořádání společnosti s těmito principy dosáhnout (Lupták 2013: 11). Trh je pro neoliberalismus jediný správný a nezpochybnitelný princip a mezilidská interakce je založená na tržním chování, což je hlavní ideový bod (Lupták 2013: 12).

Neoliberalismus byl veden hlavně ze dvou epicenter. Z USA a Velké Británie, přesto nebyl ani v těchto zemích neoliberalismus dotvořen úplně do důsledků. Ve Velké Británii Margaret Thatcherová privatizovala některé veřejné služby, ale jádro těchto služeb zůstalo částečně imunní. Reagan byl zase zatížen studenou válkou, takže byl donucen provádět vojenské Keynesiánství při zbrojení a velkých výdajích na armádní potřeby. V 80. letech navíc ekonomický výkon v USA a Velké Británii nebyl nejsilnější, což naznačovalo, že neoliberalismus není odpovědí na všechny problémy kapitalismu. Nezaměstnanost v Thatcherové VB byla přes 10 % a za Reagana přibližně 7,5 % v USA. Množství lidí se zhoršila životní úroveň a spolu s tím se zvyšovala příjmová nerovnost (Harvey 2009: 88). To však nic nemění na tom, že 80. léta byla skutečným testem pro neoliberální ideologii a myšlenku, jelikož země, v nichž byl aplikován, se stala ve své podstatě velkým praktickým experimentem.

Vítězství Ronalda Raegana v roce 1980 předznamenalo deregulaci, snižování daní a likvidaci některých zaměstnaneckých organizací (Harvey 2009: 25). Ekonomové myšlenky Adama Smithe přitom výrazně redukovali až na základní větu blahobytu ekonomie – neviditelnou ruku trhu (Mlčoch 2006: 57). Důležitým výrazem při prosazování však byl také pojem svoboda. A výraz „svoboda“ v podstatě například u USA má tak silné konotace s podstatou země, že dokáže u veřejnosti ospravedlnit téměř cokoli (Harvey 2009: 39).

Ve Velké Británii byla Margaret Thatcherová zvolená premiérkou v roce 1979 a měla silný mandát k reformování ekonomiky. Pod vlivem Keitha Josepha spojeného s neoliberálním institutem „Institute of Economic Affair“ akceptovala, že Keynesiánství je nutné opustit směrem k monetaristické politice, která zachrání britskou stagnující ekonomiku. Součástí plánu bylo mimo jiné dekonstruovat sociální stát, jelikož dle

Thatcherové byli ve společnosti jen jednotliví muži a ženy (Harvey 2009: 22-23). Za Thatcherové a Reagana nastávala tedy zlatá éra neoliberalismu, kdy teoretici tohoto směru měli značný vliv na dění ve společnosti.

Toto období sice skončilo, ale neoliberalismu jeho vliv zcela neopadl ani při odchodu Reagana a Thatcherové z politiky, jeho vliv je stále poměrně silně patrný a proniká do různých aktuálních problematik a jejich řešení, což ukážu v práci následně. Zejména v reformní době po roce 1989 nacházel své období také v českých zemích, bývalý Východní blok totiž poskytl skvělé místo pro experiment nastavení podmínek dle zmíněných principů neoliberální teorie, zvláště když politická reprezentace byla takovému řešení nakloněná.

1.3. Výzkumný problém a cíle práce

Jako základ zkoumání uvádím náš ústřední problém.

Problém je popírání družstevnictví v českých zemích jako svébytné lidské činnosti a jeho směřování s jinými právními formami, a to at' vlivem neoliberalismu, či dalších tlaků a tím probíhajícímu potlačení jejich principů.

Jako tenká linie se pak celou prací pne otázka, jak ovlivňuje neoliberalismus fungování družstev v ČR?

Sledoval jsem družstevní principy v ohledu na aktuální kontext ideologický, politický a sociální a to v řečeném problému, kdy některé ideologické rámce družstevnictví a jeho principy mohly popírat, jelikož se s nimi buď neslučovaly, či se navzájem přímo vylučovaly, což budeme zkoumat při institucionálním vývoji. Zajímá nás možná koexistence rozdílných rámců a jejich vzájemný vliv.

První cíl práce je zjištění slčitelnosti neoliberalismu a družstevnictví, jako souboru hodnot a postupů v novodobé kapitalistické společnosti, následně se zaměřením na příklad ČR po roce 1989. **Dalším cílem** je prozkoumání, pochopení a vysvětlení ideologické a institucionální změny se zaměřením na družstevnictví.

Při zkoumání problému je nutné mít na mysli, že není možné zkoumat vše do rozsahu všeobjímajícího. Je nutné hledat odpověď jen v určitém výseku. Proto studované

univerzum musí mít vždy okraje, ať časové, tak geografické (Marsh, Stoker 2010: 240). Pro nás jsou důležitá ČR v období po roce 1989 a v konkrétní problematice. Nicméně pro pochopení situace v institucionálním vývoji je vhodné pochopit závislost na cestě, kterou jsme se až k danému stavu dostali, proto také historickému vývoji byla věnována určitá pozornost.

Z výše zmíněného nám plynou následující výzkumné otázky, jimiž se práce věnuje.

Výzkumné otázky

Základní výzkumné otázky vycházejí z problematiky cílů diplomové práce:

1. Jak se vyvíjel ideový a institucionální přístup k družstvu od počátku devadesátých let do současnosti?
2. Jaké vládní strategie podporují družstva a v návaznosti na jaké přístupy mezinárodního vývoje?
3. Je neoliberalismus slučitelný s hodnotami družstevnictví?
4. Jak působí dlouhodobě legislativa na družstva v ČR?

Je pravda, že oproti tezím jsem některé otázky vypustil a některé byly pozměněny. Tyto změny nastaly v důsledku myšlenkového posunu, jelikož těžiště práce je posunuto nyní více do střetu družstevní a neoliberální myšlenky a do analýzy institucionálního rámce a jeho změny a obecně měnícího se diskurzu v souvislosti s družstevnictvím v ČR. K tomu došlo proto, že v tezích bylo nadlimitně uvažováno družstevnictví jako podnikatelský subjekt, tak jak by ho nejráději chápal i neoliberalismus, ovšem studium literatury jsem dospěl k přesvědčení, které je podpořeno základními družstevními principy, že družstvo je společenská organizace, která může sice podnikat, v některých případech má podnikání jako hlavní činnost, nicméně je nesmyslné zapomínat na jeho zásadu svépomoci, kdy některé družstva jsou svébytným společenstvím poskytujícím uspokojování potřeb zejména svým členům, čili směrem vnitřním. Poměr vnějšího podnikání a uspokojování vnitřních potřeb se může různit, každopádně možnost vyššího poměru vnitřního uspokojení, či i úplné odstranění vnějšího podnikání je znatelný rozdíl oproti jiným podnikům. Vzhledem k tomuto uvědomění se práce posunula více ke zkoumání koexistence dvou rozdílných ideologických rámců.

Teze v našem případě říká, že základní myšlenky družstevnictví jsou svépomoc, soudržnost, sounáležitost a družstva jsou součástí sociálních politik a jsou v souladu s politikou zaměstnanosti. Jsou součástí demokratické, participativní, kooperativní i sociální ekonomiky. Mohou být součástí optimalizace solidární a redistribuční funkce. Je u nich charakter nástroje horizontální solidarity a produkují pozitivní externality. Podporují zaměstnance, zlidšťují globalizaci, působí při sanaci komunitního sektoru, podporují zaměstnanost, spoluzodpovědnost, dobrovolnost a spolurozhodování, jsou nástroj demokracie a občanské volby (Hunčová 2006: 66). V jiných zemích, kupříkladu ve Francii, jsou pak družstva plnoprávnou součástí sociální ekonomie - dobrovolnost, demokracie a přednost lidského hlediska před kapitálem jsou zde základní principy (Němcová 2001: 19). To je také zásadní rozpor, který v pozadí problematiky zůstává přítomen, zda je lidské hledisko důležitější než bezmezný kapitál. Otázka, která provází lidstvo už velice dlouho, teoreticky může stát oboje vyváženě vedle sebe, ovšem pokud známe výhody družstva, musíme sledovat, zda tyto výhody jsou promítané do zákonného a koncepčního rámce v ČR a to bylo také součástí práce.

2. Metodický přístup práce

V práci jsem používal zejména dva metodické postupy. Institucionální analýzy, která pomohla ve výzkumu změn pravidel hry a to s ohledem na prostor, širší rámec i čas. Historicky mě zajímal vývoj hlavně po roce 1989, ale tento vývoj byl akceptován jako následek cesty z hlubší minulosti a proto byl podniknut určitý historický exkurz. Druhý postup se týká obecného diskurzu s váhou příkládanou zejména na mediální diskurz a vnímání jednotlivých aktérů, kteří se v něm pohybovali a tvorbu rámce ovlivňovali. Využíval jsem tedy normativní metodiky a tento postup jsem nijak nezastíral. Využíval jsem tak politické filosofie jako normativní disciplíny, která si klade tři otázky, tedy, jaké je správné institucionální uspořádání, dále podle kterých standardů mám společenské instituce posuzovat a ve třetí řadě, jakým způsobem tato hodnotící měřítko vybírají a schvalují upřednostněné institucionální uspořádání (Kis 1997: 7). Jako zdroje dat sloužily zejména zákony, vyhlášky a další nařízení a směrnice, dále pak odborné články a knihy i historické dokumenty, včetně prohlášení a profilů jednotlivých aktérů, a na druhé straně jsem využíval články z mediálních databází.

V návaznosti na metodiku jsem v první části empirické kapitoly zjišťoval základní rámce neoliberalismu a družstevnictví, přičemž následně jsem tyto rámce spolu porovnal a otestoval jejich možnou koexistenci na teoretické úrovni. Následně jsem se zaměřil na vývoj družstevnictví, zejména na dobu po roce 1989, nicméně jsem ověřoval, zda hodnoty čistého ekonomického liberalismu a družstevnictví proti sobě již v dějinách někdy nestály. Zjišťoval jsem, jak moc neoliberalismus ovlivnil svou ideologií družstevní fungování. Zkoumání bylo prováděno skrz diskurz a institucionální změnu, čili zaměřovalo se na okolnosti a kontext, ve kterém změny rámce pro fungování družstva byly prováděny a jak se do těchto změn promítali družstevní principy.

2.1. Institucionální analýza

Institucionální analýza je pro naši práci vhodná, jelikož předmětem zkoumání institucionalistů jsou samotné instituce a jejich vznik a vývoj v čase společně s jejich funkcemi při chování a rozhodování ekonomických subjektů (Liška, Sluková, Volejníková 2011: 13). Ale abych uvedl základní podstatu nového institucionalismu, ten nespočívá pouze ve vlivu institucí na jedince, ale v interakci institucí a jedinců (Marsh, Stoker 2010: 61). Pro mě bylo zajímavé, že institucionalisté přistupují také k trhu jako ke společenské instituci, podle nich je efektivnost důsledkem určitého společenského a institucionálního uspořádání (Liška, Sluková, Volejníková 2011: 11). Trh je jedna z arén, na které se družstevnictví pohybuje a zároveň kam se jí snaží neoliberalismus zatlačit, aby zde došlo k přímému tržnímu střetu v konkurenci. Samozřejmě to není jediná aréna, která mě zajímala, ale svým způsobem je chování v souvislosti s ní klíčové.

Podle institucionalistů instituce směřují chování subjektů určitým směrem, ty si vybírají mezi povolenými a nepovolenými jednáními a tak produkují stimuly a tím vytváří stabilní struktury lidských vztahů, které následně snižují nejistotu ekonomického prostředí. Je důležitá kvalita a struktura institucí, což má vliv na velikost transakčních nákladů a tedy efektivnost (Volejníková 2008: 64).

U institucionalismu lze pak říci, že vysvětlení je možno hledat skrze cesty, které se přes čas sjednotily do určitého výstupu, který rámcovává instituce. Skrze minulé události lze vysvětlit přítomnost (Marsh, Stoker 2010: 263). Proto se věnuji také vývoji družstevnictví

v historii, jelikož nám může napovědět k vysvětlení současného stavu a je možné nalézt kupříkladu vhodnou analogii s minulostí institucí.

Klasifikací institucí je několik, nejvíce přijímaná je ta od Douglase Cecile Northa, kterou akceptuje i česká autorita institucionální ekonomie Lubomír Mlčoch. North, který říká, že instituce jsou pravidla hry, rozdělil instituce na kategorie formálních a neformálních. Formální jsou pak právní rámce ekonomiky a závazná pravidla, která vymáhá stát, a neformální jsou sociálně přenášené informace, které jsou součástí kultury, tedy ustálené zvyky, tradice, ale i budování sociálních sítí (Volejníková 2008: 63-64). Instituce jsou proces a je nutné se na ně dívat v dynamické perspektivě, je akcentováno, že institucionální stabilita závisí na kontinuálním procesu, konsenzu a vytváření koalic mezi aktéry, zatímco podmínky se stále mění. V celé šíři probíhá souhra a nesouhra různých zájmů v širokém kontextu (Marsh, Stoker 2010: 658-69).

Jak bylo řečeno, instituce jsou velice dynamické, měnící se v čase a prostoru, proto se dají zkoumat pouze pro daný konkrétní časoprostor. Nicméně i přesto provází jejich proměny určitá pravidelnost. Instituce poskytují pravidla hry a jedinci jsou hráči v těchto hrách. Analýza tedy spočívá ve zkoumání rozhodnutí, chování, procedur a zkoumají se pravidla namísto organizací, pravidla napříč organizacemi a uvnitř nich, v celé společnosti (Marsh, Stoker 2010: 67). Je pak třeba stále mít na mysli, že instituce nejsou nezávislé na časoprostoru, jsou naopak související s dalším kontextem. Historicky institucionalismus studuje cestu proměn v čase a místě, instituce jsou závislé na cestě k aktuálnímu stavu (Marsh, Stoker 2010: 70).

U institucionalismu jsou zdánlivě neutrální procesy vtělení jednotlivých hodnot, zájmů a identit a proto se k nim přistupuje kriticky (Marsh, Stoker 2010: 69). Kriticky je nutné také přistupovat k jednotlivým agentům, aktérům a stakeholderům, kteří si vynucují institucionální změnu, snaží se jí zabránit, či na ní mají jakýkoli vliv, jelikož instituce mají rozdílné zdroje moci a různé vztahy ke skupinám i jednotlivcům, přitom některé skupiny přijímají a jiné vynechávají. Instituce však nejsou trvale otevřené, či uzavřené, důležitá je diverzita (Marsh, Stoker 2010: 70).

Institucionální analýza zkoumá také neformální pravidla a koncepce, které jsou často pro formování výstupů velice důležité, často jsou i důležitější. Zkoumá zkrátka formální, ale i neformální (Marsh, Stoker 2010: 68). Je pravda, že neformální instituce se z podstaty dají

zkoumat empiricky pouze na základě měkkých dat (Volejníková 2008: 69). Ale to je zkrátka součást věd, které se snaží pochopit širší souvislosti, ač třeba jen v určitém úseku. V institucionální analýze „jde spíše o komplexní přístup, který by bylo výstižnější označit jako plán výzkumu, opírající se o soubor kombinace kvalitativních a kvantitativních metod“ (Háva 2014: 3). Konkrétně pak jde „o (1) jednání zúčastněných aktérů, využití poznatků, ideologicky odvozená argumentace, přístup založený na důkazech, vědeckých poznacích; (2) základní porozumění institucionálním změnám, či (3) výsledky aplikace institucionální změny v praxi“ (Háva 2014: 4).

Jako součást institucionální analýzy jsem používal i interpretaci zákonů. Taková analýza pomáhá zkoumat zmíněné jevy přenášené do podoby zákonů a obecně legislativy. Legislativu jsem zkoumal z hlediska její změny pro oblast družstevnictví a další součásti institucionální analýzy mi pomáhaly rozklíčovat hodnoty, jež jsou do legislativy přenášeny. Samotná analýza legislativy byla lexikálně-sémantická, rozšiřujeme ji ovšem o další analytické rámce a proto dostaneme mnohem bohatší výstupy.

2.2. Výzkum jednání aktérů s využitím metod CDA

Diskurzivní analýza, která staví texty a další data do širšího rámce, odkrývá, jak některé skupiny, či lidé reprezentují své akce ve svých textech, či řeči (Marsh, Stoker 2010: 264). V diskurzu byly také zkoumány systémové nástroje hospodářské politiky, které mohou mít formu doporučení, či právních nařízení (právní rámec ekonomiky) (Liška, Sluková, Volejníková 2011: 182). Šlo tedy o výzkum takových datových základů, které jsou výše zmíněné a týkají se tématu družstevnictví.

Diskurz představuje celý gigantický komplex chotické masy (Wodak 2001: 46). Diskurz je druh sociální praxe, jak to navrhuje Fairclough, a také druhem akce, jak lidé činí. Zadruhé je pak zde dialektický vztah mezi diskurzem a sociální strukturou, mezi sociální praxí a strukturou. Na jedné straně je diskurz takový, že omezuje sociální struktury, v závislosti na sociální oblasti a institucionálním rámci, v němž je vytvářen, na druhé straně je sociálně konstruktivní (Fairclough 2010:63-64). Analýza diskurzu se pak snaží analyzovat texty v kontextu kultury (Sedláková 2014: 426).

Sociologizující pojetí diskurzu, které víceméně využíváme, je navázané na práce T. A. van Djika, Normana Fairclougha, J. P. Geea a jsou v něm teoretická i empirická východiska úzce provázaná (Sedláková 2014: 427). Základem je „sociální konstruktivismus, strukturalistická a poststrukturalistická lingvistika zdůrazňující, že k realitě máme přístup jen skrze jazyk, kterým ji současně vytváříme“. (Sedláková 2014: 428). Jsou pak tři konstruktivní aspekty. Diskurz přispívá k výstavbě toho, čemu říkáme sociální identita, dále pomáhá budovat sociální vztahy mezi lidmi. A za třetí, diskurz přispívá ke konstrukci systému vědění a víry v něco (Fairclough 2010: 64).

Faircloughův model pro analýzu komunikačních událostí popisuje tři úrovně. Specifický text, diskurzivní praxi a širší nediskurzivní kontext, který je označován také jako sociokulturní praxe ((Fairclough 1995: 57-62) In (Sjolander 2011: 23-24)). Analýza pak zkoumá, jak text pracuje uvnitř sociokulturní akce ((Fairclough 1995a, p. 7). In (Sjolander 2011: 23-24).

Obrázek 1: Trojdimenzionální model CDA

Zdroj: Fairclough 1995: 59 In Sjolander 2011: 23-24, upraveno

V práci jsem se díval na diskurz skrze Kritickou diskurzivní analýzu (CDA), která leží na pomezí tradice lingvistické (lexikálně-sémantické) a sociologicko-politické. Stejně jako J.P. Gee, či T. van Djik vychází práce z kritické lingvistiky s přesahem k sociálním tématům. (ještě je linie Faircloughova – jazyková a Wodakové – historizující). Hranice

nejsou úplně jednoznačné (Sedláková 2014: 429). Ruth Wodaková o CDA říká, že zkoumá skryté strukturální vztahy dominance, sociální nerovnosti, moci, kontroly, jak jsou vyjadřovány, uskupovány a prosazovány a legitimizovány skrze jazyk, diskurz a jeho užívání. Diskurz je dle ní sociální praxe, která pomáhá vytvářet lidské uspořádání společnosti a jejich vztahů skrze ně (Sedláková 2014: 431).

CDA se vyhýbá jednoduchému deterministickému vztahu mezi textem a společností, říká, že každý diskurz je dán historicky a tak musí být i interpretován, je umístěn v místě a čase. Jde tedy o komplexní přístup. Zajímá se o efekty ideologie a moci, jelikož dominantní struktury mohou stabilizovat konvence a uvést je ve všeobecnou platnost (Wodak 2001: 3). Jde tedy o kontinuitu a schopnost prosadit vnímání světa. Nezkoumá jen texty, ale obecně souvislosti vztahů., snaží se dekonstruovat procesy a argumenty. V diskurzu tedy není jen analýza textu, ale i širší kulturní, společenské a politické procesy a jejich interpretace (Sjolander 2011: 13). V CDA je přítomná intertextualita, která odkazuje k faktu, že všechny texty jsou spojené s jinými texty v minulosti i přítomnosti. Texty jsou často spolu bojující plochy, přes které rozdílné diskurzy a ideologie bojují o nadvládu (Wodak 2008: 3 In Sjolander 2011: 25).

Chápu tedy diskurz spíše sociologicky, kde zohledňuje sociální kontext (Sedláková 2014: 430). CDA pak zkoumá vytváření sociální reality sociální praxí diskurzu a její zpětné formování jí samou. Snahou je odhalování role diskurzů v reprodukci struktur dominance (Sedláková 2014: 436) v dané společnosti v daný okamžik a její rezistenci.

CDA odhaluje skryté významy, které slouží k zakrývání, legitimizaci a naturalizaci sociálně mocenských vztahů nerovnosti (Sedláková 2014: 437). CDA chce pochopit procesy, v nichž jedinci skrze symbolické systémy, reprezentaci a sociální praktiky vytvářejí svět a připisují mu význam (Sedláková 2014: 437).

Možná metoda pro kritickou diskurzivní analýzu je nejdříve si krátce charakterizovat daný sektor zkoumání (což koresponduje s výše uvedeným, že se ohraničí zkoumání). Dále je nutné si ustanovit zdroj dat a je vhodné si strukturovat pozorně materiál do jednotlivých skupin. Ty je již možné analyzovat na základě jejich vlastností. Tím je možné vytvořit analýzu celého sektoru (Wodak 2001: 53). Vnímám tedy ve zkoumání jednání, přes které lidé mohou měnit svět a zároveň historické souvislosti v návaznosti na aktuální ideologii (což je už součástí diskurzu).

3. Teoretická a veřejně politická východiska

Jelikož práce je teoreticko-empirická, přechází z části čistě teoretické do té výzkumné poměrně pozvolna a bez jasné hranice. Nicméně určité uspořádání zcela nemohlo vymizet. V první fázi jsem na následujících řádcích vysvětlil pojmy a souvislosti, se kterými jsem pracoval, abych je využíval v kontextu, který určím. V souladu s politickou filozofií tedy hledáme náležitý soubor institucí, jejich morální omezení a politickou teorii (Kis 1997: 7). To bylo činěno proto, abych v následné fázi proti sobě tyto hodnoty postavil na čistě teoretické rovině. Následně jsem za pomoci metodických přístupů zkoumal vývoj družstevnictví v souvislosti s neo/liberalismem a ve třetí fázi jsem přiblížil vliv neoliberalismu v české politice na družstevnictví po roce 1989.

3.1. Teorie institucionální změny

Nejvíce institucí je vytvořeno a udržováno mocí, struktura společnosti je přirozeně struktura moci ve společnosti, struktura společnosti reflektuje vztah jí a moci v průběhu času. Následně, jakmile se instituce vyvine, struktura společnosti a moci, institucionální systém, který legitimizuje, umožňuje a vykonává, se musí též vyvinout. Teorie institucionalizmu říká, že instituce jsou produktem jak politiky, tak i moci. Zároveň se instituce stávají zdrojem moci a vykonavateli moci (Tang 2012: 59). Instituce a moc jsou odlišné, ale neoddělitelné. A bez moci by zde nebyly žádné instituce a tedy ani žádná společnost (Tang 2012: 60).

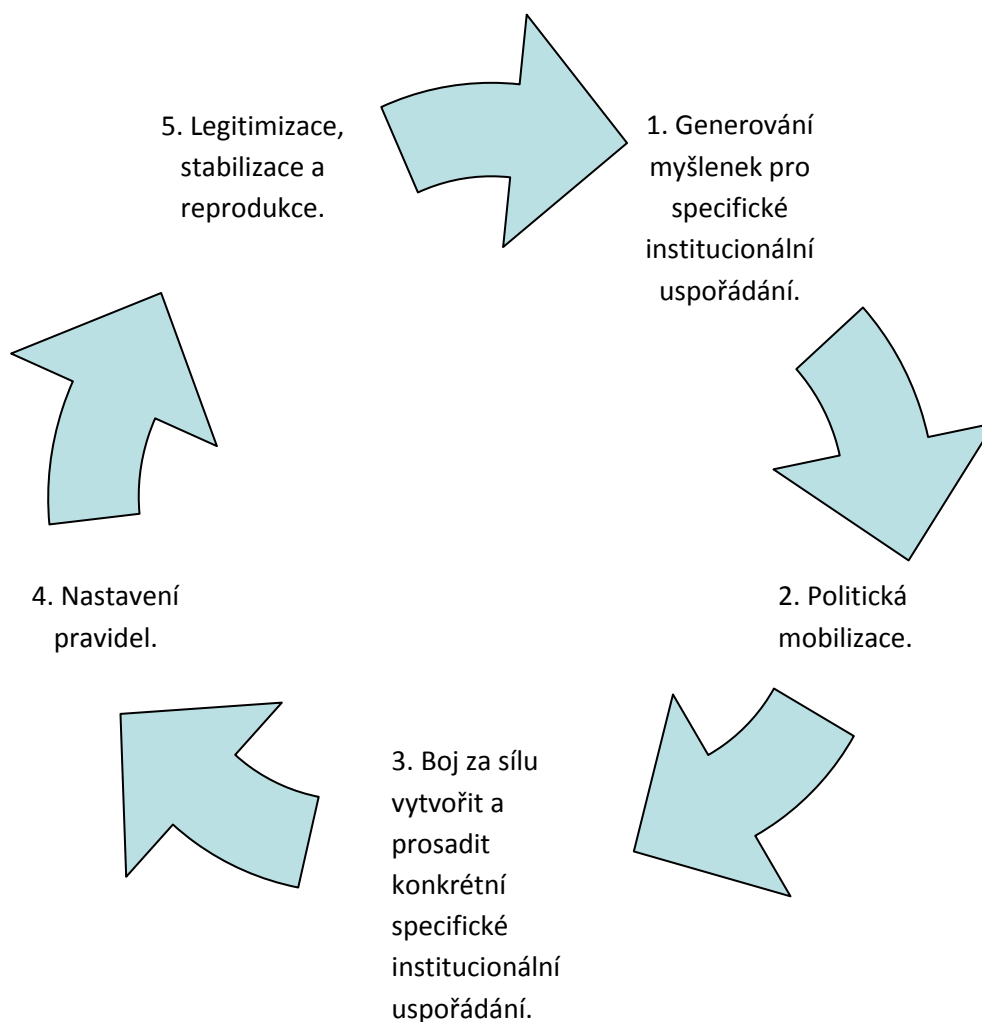
Tabulka 1: Tři pilíře fungování institucí

	Pilíř		
	Regulační	Normativní	Kulturně-kognitivní
Základ souladu	Prospěšnost	Společenský závazek	Pokládání za samozřejmé Sdílení porozumění
Základ řádu	Regulační pravidla	Zavazující očekávání	Konstitutivní schéma
Mechanismy	Donucovací	Normativní	Mimetické
Logika	Instrumentalita	Přiměřenost	Ortodoxie
Indikátory	Pravidla Zákon Sankce	Potvrzení Schválení Morálně ovládáno	Srozumitelný Rozpoznatelný Kulturně podporováno

Zdroj: Scott in Winkler 2011: 19

Richard Scott ukazuje tři dimenze fungování společenských institucí a tři tlaky, na jednání aktérů. Jsou to pilíře regulační, normativní a kulturně kognitivní. Regulační zprostředkovává zejména právo a jeho formulace, druhý se vztahuje k sociálním a organizačním vztahům, které se vytvářejí v rámci instituce při jednání (Scott in Winkler 2011: 19).

Proces institucionální změny má pět fází (které jsou podobné biologické evoluci), které jsou vyobrazeny v následujícím diagramu (Tang 2012: 34). Změnami se zabývá velké množství aktérů, kteří mají různé množství informací a používají rozdílné tlaky na různých místech (Tang 2012: 36-37). Jde tedy o nesmírně komplexní proces, proto je nemožné se spokojit pouze s klasickými ekonomickými teoriemi, které takové změny reflektují jen málo. Následují podrobněji jednotlivé fáze změny.

Graf 1: Proces institucionální změny (Tang 2012), upraveno autorem

První fáze obsahuje generování myšlenek. Myšlenky a ideje mohou přicházet z výzkumů, z nových znalostí, mohou to být starší recyklované záležitosti apod., ale nemusí být do specifičnosti zpracované, někdy jsou vůči sobě různé myšlenky bližší, než oponenti tvrdí. Agenti institucionální změny však neví, co návrhy ve finále přinesou a ty nejsou formované ve vzduchoprázdnu, institucionální systém sám o sobě produkuje další ideje (Tang 2012: 34-35).

Druhá fáze je politická mobilizace, kdy agenti, kteří chrání, či podporují konkrétní zájmy, mobilizují veškeré své fyzické i politické zdroje, což určuje výstup v boji o moc v další fázi. Agenti (političtí podnikatelé) s lepšími komunikačními schopnostmi a většími možnostmi mobilizace podpory mají větší šanci zvítězit (Tang 2012: 35).

Třetí fáze je konflikt, boj o moc nastavit pravidla. Tento boj probíhá před vlastním nastavením pravidel a je důležité objasnit, kdo pravidla určuje. Agenti mají strach z neúspěchu, protože nevědí s určitostí, která další nastavení pravidel by pro ně měla ve skutečnosti přínos, či spíš jak by je poškodila. Chtějí tak vyhrát za každou cenu (Tang 2012: 36)

Čtvrtá fáze je nastavení nového pravidla, vítěz boje o moc má vedoucí roli v ustanovení pravidla. A existují tři možnosti. Vítěz buď pravidlo diktuje, či koordinuje s částí poražených, či se domluví s poraženými jako s celkem. První je často preferované, ale možnosti mohou být různě kombinované. Nové institucionální uspořádání mnohdy určuje vítěz pod osobním dobrem spíše než veřejným dobrem, obecným dobrem (Tang 2012: 36). Na druhou stranu, pokud se vítěz dohodne s poraženými, může nové uspořádání mít větší legitimitu a stabilitu. Poražený také může odmítnout kooperaci, avšak tak jako tak, při jednání jde o asymetrii, kdy vítěz má více vyjednávací moci, ve vzácných případech může dojít k rovnosti vyjednávací moci (Tang 2012: 37).

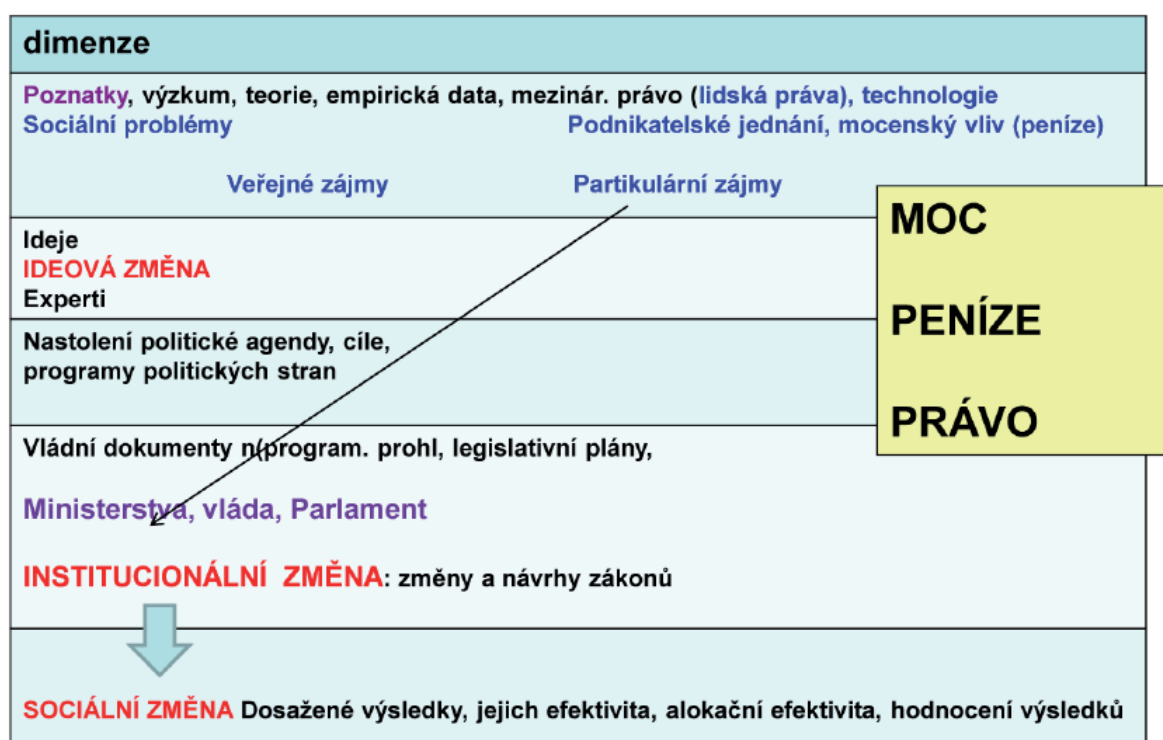
Poslední fáze je legitimizace, stabilizace a reprodukce. Jakmile je nové uspořádání nastaveno, je jeho fenotyp testován na sociálním celku a pokud většina má z toho prospěch, má takovou představu, či díky agentovi má pocit že ho bude mít, nastane stabilizace, legitimizace a reprodukce a cyklus je kompletní (Tang 2012: 37). Dodávám, že i když má něco skutečně reálnou legitimitu, agent stále většinou potřebuje moc pro existenci, provozování a reprodukci uspořádání, jelikož potřebuje očkovat ideologii a socializaci (Tang 2012: 37).

Jak je vidět, institucionální změna je dlouhotrvající stálá úprava institucionálního rámce a jeho vývoj (Liška, Sluková, Volejníková 2011: 110). Existují pomalé a náhlé změny. Institucionální změny jsou většinou pomalé, jelikož existuje mnoho faktorů a změna systému je velice složitá. Někdy existují i vnější silné podněty, které zapříčiní náhlou rychlou změnu, či kombinace rychlých a pomalých, ale častější jsou změny postupné (Tang 2012: 40).

Bere se přitom na zřetel, jaký jev předchází kterému a jak spolu souvisí. Stejně tak stejný jev v rozdílném čase může mít jiný efekt, stejně jako kontext je určující. Pak existuje také asymetrie, že nějaká okolnost způsobuje růst jevu, ale už nemusí její potlačení být za poklesem jevu (Marsh, Stoker 2010: 242-244). Zkoumáme pak tři roviny, ideovou změnu, institucionální změnu a sociální změnu (Háva 2014: 7), tak jak je vidět na modelu.

Obrázek 2: Model institucionální změny

Obr. č. 4 Model, shrnující hlavní aspekty institucionální změny

Zdroj: Háva 2014: 7

3.2. Neoliberalismus v globalizaci a související pojmy a teorie

Aby byl pochopen neoliberalismus, je třeba zpětně uvést tento pojem liberalismem a vrátit se tak do devatenáctého století. Při přechodu s agrární na komerční společnost nastala mimo jiné jedna důležitá změna. Motiv jednání společnosti byl přeměněn z motivu živobytí na motiv zisku (Polanyi 2006: 47). Společnost dříve fungovala v širokých vrstvách na zajištění potřeb skupiny obyvatel (například na statku), což následně bylo upraveno na liberalistické vnímání světa.

Liberalismus se rozvinul ve víru ve světskou spásu člověka skrze samoregulaci trhu. Polanyi to označuje za fanatismus, jež byl výsledkem ztížení úkolu, který musel následně řešit, tedy sílu utrpení obyčejného lidu a dopady změn při ustanovení nového řádu (Polanyi 2006: 137). To vše pod politikou laissez-faire, která říká, že pracovní síla si má hledat svou cenu na trhu, tvorba peněz by měla být v područí automechaniky a že zboží by mělo proudit naprosto volně (Polanyi 2006: 137).

Smith ve spisu *Inquiry into the Nature and Cause of the Wealth of Nations* (1776) říká tři rysy liberalismu. První je, že lidská společnost přes všechny epochy dojde k vrcholu, který je svobodný podnikatelský systém. To jde prý ruku v ruce s politickým systémem a změnou struktury, ústavní řád přitom zaručuje občanské a politické svobody. Třetí je metodologický individualismus s individuem člověka jako mez výkladu společnosti. Systém dle Smithe ústí do koncepce systému přirozené svobody, kdy má každý maximum svobody slučitelné se svobodou kohokoli jiného. Také říká, že rozlišení mezi stranou hospodářskou a politickou v životě ve společnosti bude vždy určitou měrou umělé (Gray 1999: 35-36). Pro utilitaristu byl ekonomický liberalismus sociálním projektem a laissez-faire nabyla metoda, ale sama věc, které se mělo dosáhnout (Polanyi 2006: 141). Takové smýšlení bylo prosazováno do reálných politických systémů, z čehož vyplynuly další otázky související s kapitálem.

Totíž, o podstatu člověka se vedl spor mezi ekonomy a sociology, zda je člověk spíše homo economicus, či homo socialis. Ve 20. století bylo pak obecně uznáno, že podstata člověka není ekonomická, ale spíše sociální, většina lidí tedy nežije jen proto, aby vydělávala a pracovala (jak na tom dodnes trvají někteří ekonomové), ekonomické nástroje slouží pouze k rozvoji lidského žití (Tomeš 2010: 22).

Největší slabinou moderní společnosti je, že členům nejsou kladeny společné cíle jako hlavní náplň a zároveň fungují až samozřejmě, což může vést ke zdání, že stačí k fungování podporovat ego jednotlivých hráčů, přitom právě v moderní společnosti záleží na každé drobnosti (Sokol 2007: 16-17). A to je možná jeden z důvodů, proč neoliberalismus mohl skutečně masivně převládnout v myšlení západní společnosti v 80. letech minulého století.

Přitom naděje na uskutečnění směny na trhu nezáleží na Smithově „neviditelné ruce trhu“ a ještě méně na sobectví, ale je založená na faktu, že v moderní společnosti se lidé potřebují navzájem, jednání jednoho každého je směřováno k uspokojení svých potřeb i potřeb ostatních. Toto naplňování potřeb může fungovat jen díky spravedlivému uspořádání, ale také, když se navzájem strany neokrádají a nepodvádějí (Sokol 2007: 70-71). A to je přesně ten rozdíl mezi neoliberalismem a fungujícím trhem. Lidskou společnost drží pohromadě pozitivní vtahy náklonnosti, důvěry a solidarity a i hospodářská soutěž něco takového předpokládá, jedná se tedy o paradox peněz (Sokol 2007: 141).

Také podle institucionalistů má ekonomická činnost a její instituce mnoho různých cílů, nikoli jen maximalizaci zisku. Stálé ceny tak mohou šetřit čas manažerům, cenové vůdcovství a rozdělení trhu mohou stabilizovat oligopolní struktury a pravidla čestného jednání vedou ke snižování transakčních nákladů (Liška, Sluková, Volejníková 2011: 12). Zároveň je u institucionalistů averze vůči laissez-faire a naopak existuje obrana spotřebitelů, malých podnikatelů a pracujících proti velkým zájmovým skupinám (Liška, Sluková, Volejníková 2011: 12). To je možná jeden z důvodů, proč institucionální ekonomie není mezi neoliberalismy oblíbená a je minoritním proudem v ekonomické vědě.

Důležité je osvětlit si skutečné principy neoliberalismu pro jeho pochopení a porozumění pohnutek k některým krokům, které se s vlivem neoliberalismu dočkáváme. Zatímco pro liberály je hlavní tržním principem směna, pro neoliberály je jím konkurence. V rámci neoliberalismu není pak na člověka nahlíženo jako na entitu s důstojností, ale jako na nástroj a objekt tržních procesů (Lupták 2013: 31). Jde o tržní fundamentalismus, kdy každý má svobodu k životu v chudobě, bez domova a smrti hladem, jelikož stát mu nepomůže a sám se nedokázal na trhu prosadit. Neoliberalismus se tak vrací k situaci

před katarzí liberalismu, která měla význam v korekci trhu. Cílem je prosadit se na trhu jakýmkoli způsobem a svobodu mají pouze ti, kteří si ji mohou koupit (Mertl 2013: 77).

V socialistických zemích po pádu jejich režimů probíhala často neoliberalní revoluce, čili přechod od marxismu k neoliberalismu. Zejména se jednalo o omezování sociálních funkcí státu. Nastává trojí transformace státu, kdy v první linii transformace usiluje o změnu vnímání veřejných statků z obligatorních služeb státu na zboží. Druhá linie usiluje o postupnou destrukci sociálního zabezpečení. Třetí pak vytváří expanzi a extenzi represivní a penální soustavy (Lupták 2013: 12). To je také jeden z důvodů, proč se na družstevnictví dívám po roce 1989, kdy vnikly do republiky principy neoliberalismu. V neoliberalní společnosti by totiž občané měli hrát co nejaktivnější roli v tržním prostředí a naopak pasivní by měli být ve veřejném životě. Jiná aktivita než ekonomická je pro neoliberalismy nepotřebná, někdy i nežádoucí, či škodlivá (Lupták 2013: 24). Proto jsem zkoumal diskurz a legislativní vývoj v tomto období. Podle libertariánů Nozicka a Rothbarda by mělo sdružování být prováděno jen pro uskutečnění nějakého cíle, tato aktivita by se měla odvíjet od tržního principu. Logiku solidarity pak považují za amorální (při solidaritě je něco za nic na rozdíl od trhu) (Mertl 2013: 78).

Neoliberalisté chtějí bourat stát, což pro ně znamená v přijatelné podobě převádění jeho činností na finančně silné skupiny, které soutěží o veřejné služby, aby z nich profitovali. Jde o téměř absolutní privatizaci, čímž se likviduje veřejná služba ve znamení rentability (Keller 2011: 92). Neoliberalismus předpokládá také privatizaci služeb, které nefungují standardně na tržních principech (například zdravotnictví, či školství) (Mertl 2013: 80).

Nástroj pro neoliberalismus (který se silně prosazuje od 80. let) byl Washingtonský konsensus, což byl ve své podstatě soubor rad pro země, jak dosáhnout růstu z dluhové krize. Jednalo se hlavně o omezování výdajů a škrty, rušení progresivity daní a důraz na daně nepřímé, privatizace veřejných statků a deregulace různých služeb. Dále šlo o liberalizaci kapitálu a obchodu a otevřenost pro vstup zahraničních skupin. To vedlo i ke snadnému vstupu nadnárodních firem a spekulantům (Švihlíková 2010: 23). Z toho je už patrné, že co pomohlo značně neoliberalismu, je globalizace, což je další důležitý koncept.

Globalizace nemá jednotný pojem, ale může znamenat stále větší závislost lokálních prostorů na globálních a naopak. Tento vzájemný proces probíhá jak v rovině sociálního

prostoru, tak v zrychlování v překonávání hranic ve fyzickém prostoru (Suša 2010: 23). Nastává tak velká souvztažnost mezi různými účastníky prostoru, nastávají nezamýšlené důsledky a reciprocita a to mnohem intenzivněji než před věkem globalizace.

Silné globalizační teze globalistů říkají, že státy jsou v podstatě překážkou pro globalizaci, pro proces volných tržních sil, kdy podle této teze nastane všeobecný růst a prosperita. Kapitalismus svobodného trhu se šířil společně s ideologií neoliberálního globalismu zejména na počátku devadesátých let v euforii po skončení studené války. Kritikové pak mluví v souvislosti s globalizací o rozkladu sociálního státu a kapitalismu bez práce, o samotném sebeohrožení kapitalismu a tržní ekonomiky dravostí této soutěže (Suša 2010: 31-32).

Globalismus dal velký rozkvět nadnárodním společnostem. Nadnárodní společnosti využívají pohyblivosti a pružnosti a tím kontrolují nejistotu ve vztahu k jiným podnikům. Flexibilita a pohyblivost pomáhá udržet zdroje a moc těchto aktérů (Suša 2010: 147). Nadnárodní firmy mají v místě své dceřiné společnosti často mnoho místních subdodavatelů, kteří jsou existenčně na ní závislé (Švihlíková 2010: 139). Přitom zodpovídají za dvě třetiny obchodních toků (ať je brán vnitrofiremní obchod, či obchod mezi těmito společnostmi) (Švihlíková 2010: 139).

U globálních podniků je většina pracovníků zejména periferních, kteří jsou nájímáni jen na určitou dobu, mají částečnou smlouvu a převládá u nich ve všech ohledech dočasnost. Racionalizace pružného systému velí nájímat si levné pracovní síly. Většinou neexistují odbory a organizované kolektivní vyjednávání (Suša 2010: 152-153).

Síly na trhu, které se dařilo víceméně držet v klidném stavu na úrovni národních států, se v procesu globalizace začaly stále více prosazovat celosvětově, kde braly stále menší ohledy a jejich přeléváním přes hranice snadno likvidovali strukturu národních sociálních států. Nadnárodní skupiny držely ekonomickou moc v rukou a státy se musely zadlužovat (Potůček 2011: 17). Až do krize v roce 2007 převládala neoliberální ideologie ve znamení toho, že stát jen překáží svobodnému podnikání a tedy i blahu společnosti, což bylo živeno globálním kapitálem i na poli akademických a politických kruhů (Potůček 2011: 18). Globalizace může být jeden z aspektů rozkladu společenství a solidárních vztahů ve společnosti, místo toho stoupá závislost na trhu práce. Potřeba individualismu

je důležitější než vzájemnost a vztah k sobě je důležitější než vztah k bližním (Suša 2010: 184).

Komunitaristický kritik neoliberalismu Barber říká, že liberální radikální individualismus je překážkou ke spravedlivější a demokratičtější společnosti (Lupták 2013: 24). Životní štěstí je pak považováno dle Barbera pouze podle materiálních statků a veřejné blaho nehraje žádnou roli. Nekritický konzumerismus vyhovuje zejména korporacím a obchodníkům (Lupták 2013: 25).

Neoliberalisté nechtějí zcela eliminovat stát, ale plně ho podřídit potřebám soukromých firem a nastavit ho podle modelu firmy. Koncept svobody je tak použit jen pro to, aby jednání individuů vyhovovalo zájmům velkého finančního kapitálu. Tento diskurz pak vede k popření skutečné svobody a jako řešení sociálních rizik je doporučeno využít mechanismy, které rizika plodí a neúspěšní mají po vzoru firem mobilizovat své síly pro trh, na kterém neuspěli (Keller 2011: 58). Přitom skutečně svobodné je se sdružit, kde je potom tedy ta svoboda? V mikroekonomické teorii je zařazena neoklasická firma jako typická průmyslová organizace, jelikož dle těchto teorií firem je ve spolupracující skupině těžko měřitelné odměňování členů a měření jejich výkonu. Také jsou v kooperativních společnostech dle těchto teorií velké transakční náklady, zatímco v neoklasické firmě je vše řízeno spíše přes autoritu a kontrolu (Skála 2010: 4).

Moderní vlastníci jsou často akcionáři, lidé, kteří chtějí zhodnotit prostředky, kteří pověřují manažery na řízení firmy, sami jí neřídí. Manažeři se přitom budou zabývat více expanzí a obratem, kdežto vlastníci jako řídicí složky spíše důrazem na zisk a tržní hodnotu (Skála 2010: 110).

Neoliberální trh předpokládá rovnost mezi účastníky a podporuje rovnost. Ale oproti těmto úvahám a předpokladům, má-li některý účastník sílu k vykoupení ostatních, dumpingem, oligopolem, monopolem, nedá se o trhu hovořit. I proto se tomu úřady většinou snaží bránit (někdy více, jindy méně) (Sokol 2007: 72). To je další z problémů neoliberalismu, který etiku a morálku odsouvá do pozadí ve jménu dravosti.

Připomínám, že trh ani stát nejsou jedinými spásnými regulátory společnosti a příklon pouze k jednomu vede k poruchám a napětím (Potůček 2011: 15). Vývoj sociálního státu se odehrával s myšlenkami vlád a jejich orientací. Tedy zejména ve znamení odklonu od klíčových sociálních a ekonomických funkcí, deformován neoliberálním viděním světa,

kteře generuje kařdý den chudé a vyloučené (Potůček 2011: 25-26). Sociálnímu vyloučení a chudobě nebude v budoucnosti schopná pomoci pasivní a kompenzující strategie, jaké dnes povětšinou v ČR převařují, bude nutná aktivní politika zaměstnanosti (Musil 2008: 37). Vyloučení může nastat tam, kde jedinec přestane být chráněn kolektivními, solidaritou ve vztazích vzájemné pomoci a společenstvím. Neúspěchy a vyloučení na trhu práce většinou se sebou přináší i narušení sociální participace a to včetně zájmu na rozhodování o věcích veřejných, čili to podlamuje demokracii (Suša 2010: 186). Proto je nutné se zaměřit na nástroje, které potlačí některé aspekty zcela volného trhu, jak ho vidí neoliberalismus. Některé nástroje zde může shrnovat sociální politika. Přitom právě ústředním motivem sociální politiky je solidarita – bratrství, která zahrnuje respektování rovnosti, důstojnosti a svobody. Dvě lidské bytosti jsou si pod představou solidarity a rovnosti rovné sociálními právy (Tomeš 2010: 148). Souvisí to i s dalším pojmem, který neoliberalismus nemá a tím pojmem je morálka.

Morálka je chápána jako množství stále se měnících a subjektivně určených mravních názorů a mravního jednání a etika je objektivní zdroj, ze kterého vychází (Liška, Sluková, Volejníková 2011: 146). Podstatou každé morálky je vědomí rozdílu mezi dobrem a zlem, schopnost rozpoznat, co je mravně správné a co nepřijatelné (Dorotíková 2013: 8). Jednání bez pravidel a beze studu narušuje elementární důvěru, která je předpokladem fungování společnosti. Morálka vytváří společné sdílené přesvědčení, že některé věci se nesmí a platí jisté zásady soužití, které je nutné respektovat, aby zůstal konsenzus v mezilidských vztazích. Žitá morálka jsou obecná nepsaná pravidla, jakožto neoddělitelná součást lidské existence od jejího počátku (Dorotíková 2013: 9).

3.3. Pojem družstevnictví

Jak bylo popsáno výše, družstvo vzniklo v polovině devatenáctého století jako organizace, která měla zejména podpořit své členy a být solidární, což mohla činit i za pomoci podnikání. Společenská solidarita přitom posiluje soudržnost v systému, nejčastěji se projevuje jako snaha o vzájemnou lidskou pomoc a podporu, kdy existuje porozumění pro jednotlivce nebo celek, kde funguje připravenost nést odpovědnost za společný úděl (Tomeš 2010: 41).

Větší důvěra je tam, kde jsou společnosti rovnější. V podstatě to spolu souvisí, kde je menší nerovnost, je větší nedůvěra, která plodí nerovnost (Wilkinson 2013: 66). S důvěrou tak nesouvisí míra chudoby, ani průměrná životní úroveň, ale blízkost v rovnosti (Wilkinson 2013: 75). A posun od vlastního prospěchu směrem k zájmu o druhé, tedy posun od sobectví k altruismu, je ve své podstatě zvyšováním odpovědnosti, posun může nastávat od odpovědnosti za sebe k odpovědnosti za druhé (Klusoň 2004: 37). Altruismus s družstevnictvím poměrně spolu souvisí, stejně jako odpovědnost za druhé.

Zájem o druhé a pocit odpovědnosti o ně je umožňován různými institucemi, nejlépe pak vystupuje na povrch v menších homogenních skupinách, zejména tedy domácnost a rodina (Klusoň 2004: 38), ovšem to neznamená, že v jiných skupinách se nemůže vyskytovat.

Altruismus, při němž jedinec pomohl přírůstku užitku pro druhé, vyvolává odpovědnost jedince za druhé. Tato odpovědnost za osud druhých se následně materializuje do konkrétních akcí (Klusoň 2004: 38). To je také jedna z pozitivních vlastností družstevnictví, jelikož sounáležitost a odpovědnost za druhé pomáhají ve fungování družstva. A jedinec, jako součást celku, má zájem na fungování tohoto celku. Stejně jako člen rodiny má většinou zájem na zachování integrity rodiny. Je nasnadě ptát se, nakolik uvnitř družstva může případně platit podstata sobectví a vlastního zájmu.

Jakmile se však odpovědnost jedince opírá jen o vlastní prospěch, má chatrný základ a jde spíše o symbolickou odpovědnost za osud druhých namísto autentického altruismu. Přesto mezi autentickým altruismem a promyšleným uplatňováním vlastního zájmu neexistuje přesná hranice a jedinec může být v různých mezistupních, záleží také na vnímání toho, co už je symbolická odpovědnost (Klusoň 2004: 38-39). Je ovšem podstatné, že družstvo nemá ve své podstatě základní element fungování egoistické sobectví. Ve své podstatě jeho fungování nejlépe odpovídá zásadám obecného dobra (viz níže). Proto také je odlišné od jiných právnických osob – firem.

Ještě bych v souvislosti družstva zmínil Habermasovu diskurzivní etiku. Ta se zakládá na normách, které nediskriminují nikoho, a na principialitě vzájemné uplatnitelnosti nároků. Ideálně se členové společnosti dohodnou na normách, které všichni odsouhlasí, nikdo tím nebude vyloučen při určení cílů. S tím jsou spojené dva aspekty – solidarita a

spravedlnost, kdy solidarita se vztahuje na vzájemnost společnosti a spravedlnost na rovnost individuů. Univerzální spravedlnost a solidarita je dle Habermase předpoklad pojetí soudržnosti (Musil 2008: 19). To se týká sice celé společnosti, ale funguje to i na mikroúrovni, jakmile dojde ke všeobecně respektovaným normám. Naproti tomu individualizace může zejména střední a nižší vrstvy vystavit novým sociálním rizikům. A to přestože je považována často iluzorně za správnou strategii pro život (Keller 2011: 165).

Helešic navrhuje definici družstva: „Družstvo jako právnická osoba je autonomním sdružením osob dobrovolně spojených za účelem uspokojování jejich společenských hospodářských, sociálních, kulturních a výchovných potřeb a cílů prostřednictvím demokraticky řízeného podniku ve společenstevním vlastnictví, jehož základem jsou podíly členů. Tyto své cíle může družstvo plnit též podnikatelsky (Helešic 2009: 19).“

Ještě jinak, družstevnictví je komplexní ideově-politický internacionální jev, který je ovládán všeobecně uznávanými družstevními zásadami (Helešic 2009: 20).

Družstvo nemusí tedy skutečně vytvářet zisk, což je rozdíl oproti firmě, pro kterou by to bylo fatální. Legální definice družstva za podnikatelský subjekt, teprve sekundárně za jiný než podnikatelský, je tedy matoucí (Helešic 2009: 11). Ovšem legislativně je rámcováno družstvo ve stejném zákoně jako obchodní společnost.

V Zákonu o korporacích (ZOK) se družstvo přibližuje obchodní společnosti. Podle ZOK musí mít družstvo alespoň tři členy (lhostejno, zda právnické, či fyzické osoby) a počet členů není uzavřen. Výše základního kapitálu je proměnlivá a každý člen má vkladovou povinnost (stejný základní členský vklad). Nové jsou pravidla zvýšení, či snížení vkladu. ZOK zavádí pojem družstevní podíl, jehož obsahem jsou (jako u obchodních společností) práva a povinnosti člena. Každý člen má jeden podíl. Orgány jsou členská schůze, představenstvo (zajišťuje vedení a má minimálně tři členy) a kontrolní orgány (kontrolní komise s minimálně třemi členy). Malé družstvo je takové, které má méně jak 50 členů, to může mít odlišnou strukturu danou stanovami. Působnost členské schůze může plnit shromáždění delegátů (pokud to dovolí stanovy). Předseda a kontrolní komise je určena stanovami (u malého družstva totiž nemusí být přítomní) (Josková 2014: 21).

Družstva jsou zastřešená svými asociacemi. V roce 1993 vznikl orgán Družstevní Asociace České republiky, která členům poskytuje poradenství, koordinuje aktivity,

vyjadřuje se k legislativě a zabývá se osvětou a vzděláním. Zahrnuje Svaz českých a moravských bytových družstev; Svaz českých a moravských výrobních družstev; Svaz českých a moravských spotřebních družstev; Zemědělský svaz České republiky. Dále existuje mimo struktury Sdružení bytových družstev a společenství vlastníků a Asociace družstevních záložen (Dohnalová 2011: 53).

Výskyt jednotlivých asociací a existence právního rámce je v tuto chvíli pouze popisná a ještě nám neukazuje, jaká skutečná politika státu vůči družstvům je. Asociace fungují na základě jejich vlastních iniciativ a teprve dále uvedeme, jaká je schopnost státu přijímat tyto skupiny a konzultovat s nimi své záměry na podporu družstevnictví.

Politiku států vůči družstevnictví může být pak víceméně dvojí – liberalistická, či aktivní. Liberalistická nechává družstva být svému osudu a příkladem je USA, aktivní pak družstva podporuje, jelikož je bere jako podniky se sociální funkcí, tak je to kupříkladu ve Francii, či Rakousku. Reálný socialismus pak družstva využíval jako prostředek k plnění svých státních cílů (Helešic 2009: 8).

3.4. Principy družstevnictví a teorie obecného dobra

Principy družstevnictví jsou pro práci důležité z hlediska srovnávací funkce, jelikož při analýze zkoumáme, zda tyto hodnoty, které jsou všeobecně ve světě uznávané, respektují také český kontext družstevnictví.

Úplně první družstvo na světě pocházelo z Velké Británie. Šlo o Rochdalské družstvo poctivých průkopníků, které vzniklo 24. října 1844 v Rochdale v Británii z iniciativy rochdalských tkalců. Ze stanov lze zjistit, že tehdejší principy byly:

- družstevní demokracie – rozhoduje kolektiv a v souladu s těmito rozhodnutími družstvo volení funkcionáři
- otevřenost členství – kdokoli může vstoupit
- omezený úrok z členského vkladu
- výchova členů

- rozdělování přebytků mezi členy podle míry účasti na výsledcích (tehdy nákup zboží)
- prodej zboží za hotové
- čistota a kvalita zboží

(Helešic 2009: 6)

Tyto zásady pak mohou být porovnány s těmi aktuálními. Generální konference MDS (Mezinárodní družstevní svaz) v roce 1995 schválila aktualizované mezinárodní družstevní zásady a tyto zásady nahradily původní rochdalské zásady z poloviny 19. století. Jsou to stručně tyto:

1. dobrovolné a otevřené členství v družstvech
2. demokratická kontrola a řízení družstev (na všech úrovních, členové aktivně participují na strategii a rozhodování, volení zástupci odpovědní základně)
3. účast člena na činnosti družstva (ekonomická participace (přebytky do rezerv (část nedělitelná) nebo pro schválené záležitosti a rozvoj družstva))
4. autonomie a nezávislost družstev
5. vzdělávání, odborná příprava a informovanost členů (pro efektivní rozvoj družstva)
6. spolupráce mezi družstvy (místně, regionálně, mezinárodně)
7. zájem a práce družstev na udržitelném rozvoji společenství lidí

Vhodná je poznámka, že podle první zásady jsou družstva dobrovolné organizace, které jsou otevřené všem schopným a ochotným užívat jejich služby a připravených na odpovědnost, která plyne ze členství. Tedy bez genderové, rasové, sociální, politické, či náboženské diskriminace (Helešic 2004: 7).

Zajímavý je pak směrem k družstvům a jejich hodnotám princip obecného dobra. Až pozoruhodně odpovídá principům družstevnictví, respektive tato zásada při jejím plném potenciálu podporuje vznik a fungování družstev, jako plnohodnotné a nezastupitelné lidské činnosti.

Princip obecného dobra je „respektování práv a svobod občanů všemi členy společnosti a faktická možnost resp. nutnost využívání těchto práv jak k prospěchu jednotlivce, tak k blahobytu celku.“ (Klusoň 2004: 42). Jednotlivec tak na základě tohoto principu má povinnost přispívat k dobru celku a zároveň má rovnou možnost se na něm podílet. Nikdo by neměl být jen pasivním příjemcem. Je na jedné straně odpovědností jedince k ostatním, na straně druhé je garantem práv a svobod jednotlivce (Klusoň 2004: 43). Při konkretizaci obecného dobra u uplatnění na trhu práce, bude zřetelně vidět propojenost konceptu s potenciálem družstevnictví.

Možnost pracovního uplatnění na trhu je nutno cítit také jako odpovědnost za stav, v němž se některým těmto výhod a povinností nedostává a to je zároveň také cesta. Pojem stake-holders zahrnuje ty, kteří mají zájem na úspěchu konkrétního podniku, jsou s ním spjati a měli by ho podporovat. Jde jak o vlastníky, zaměstnance, manažery, také o dodavatele a orgány místní samosprávy, banky apod. V kontextu obecného dobra by měly tyto organizace a jednotlivci podporovat dosažení cíle konkrétního podniku. „Jednotlivci jsou tak stake-holders celku s odpovídajícími právy, svobodami, povinnostmi a odpovědností a v praxi uplatňujícími princip solidarity“ (Klusoň 2004: 45). A právě u družstevních principů lze vyhodnotit toto sepjetí s vlastní skupinou nejvíce, podpora stake-holderů je tam nejsilnější, jelikož participaci družstevního podniku mají velký zájem na jeho zachování a fungování, spojili se za očekáváním fungování principů, na jejichž základě podnik založili. Ovšem v podpoře a institucionálním rámci, který je přítomen pro vznik družstev musí být nápomocný stát, nejlépe takový, který uznává zásady obecného dobra jako opodstatněné.

Povinnost státu pečovat o nejvyšší míru zaměstnanosti nesmí s principy obecného dobra uzavírat prostor iniciativě a odpovědnosti občanů, aby se sami, či svépomocí vraceli zpět do pracovního procesu a to kupříkladu cestou družstevního, či samostatného podnikání. I problém transformační nezaměstnanosti u nás by nebyl tak velký, kdyby se jednotlivec mohl opřít o větší institucionální zázemí, tedy kupříkladu právě družstva. Ta byla přes strategii transformace potlačena a tím utrpěla realizace principu svépomoci v realizaci principů obecného dobra (Klusoň 2004: 47).

3.5. Družstvo jako sociální podnik

Společným znakem všech družstev, ať čistě svépomocných, či čistě podnikatelských, je současné provozování hlavní činnosti se všemi sociálními a dalšími aspekty. To je rozdíl mezi obchodní společností a družstvem (Helešic 2009: 25). Dobré je ale také pozastavení u toho, co je sociální podnik a zda každé družstvo je takovým podnikem.

Sociální ekonomika má tři principy. Není založena na kapitálu, ale na participativní demokracii (1), cílem není zisk, ale solidarita (2) a může přispívat významně k začleňování znevýhodněných do společnosti (3) (Dohnalová 2011: 47).

Sociální družstvo je subjekt sociální ekonomiky, který respektuje družstevní principy a přispívá k začleňování znevýhodněných osob jejich zaměstnáváním, ale může jim poskytovat také jiné služby (sociální, zdravotní, vzdělávací apod.). Takové osoby nemusí být členy družstva (Dohnalová 2011: 126). Česká legislativa ještě donedávna pojem sociální družstvo neznala, ale i předtím se do sociální ekonomiky dala zahrnout výrobní družstva zaměstnávající znevýhodněné osoby, výrobní družstva invalidních jsou tak určitým předstupněm sociálních družstev.

Je pravda, že základy sociální ekonomiky je možno hledat v družstevních a spolkových tradicích českých zemí (Dohnalová 2011: 42), ale je vhodné zdůraznit, že ač družstvo ve svých principech může mít některé vlastnosti sociálního podniku, ještě to neznamená, že každé družstvo sociálním podnikem je.

4. Empirická část

Analytická část se zabývá za využití předcházejícího teoretického rámce odpověďmi na naše prvotní otázky z první části práce. Využívám k tomu metodický přístup, který byl vysvětlen v příslušné kapitole.

4.1. Ideový a institucionální vývoj družstevnictví v ČR po roce 1990

V této kapitole jsem postupně odpovídal na jednotlivé otázky, tak jak byly řečené v první části. Respektive, kapitola je řazená tak, aby podkapitoly 4.1.1 Historický vývoj družstevnictví před rokem 1989 a 4.1.2 Politická změna po roce 1989, kde jsem předznamenal dobový a ideový kontext, byly předřazené a sloužily jako základna, na

kteře jsou vystavěné následně kapitoly 4.1.3 Institucionální přístup k družstevnictví po roce 1989 a 4.1.4 Slučitelnost družstevnictví a neoliberalismu, u nichž se věnuji jak samotné institucionální analýze, tak odpovědím na některé otázky kladené v úvodu této práce, respektive na otázky 1-3, tedy tyto:

1. Jak se vyvíjel ideový a institucionální přístup k družstvu od počátku devadesátých let do současnosti?
2. Jaké vládní strategie podporují družstva a v návaznosti na přístupy mezinárodního vývoje?
3. Je neoliberalismus slučitelný s hodnotami družstevnictví?

4.1.1. Historický vývoj družstevnictví před rokem 1989

V devatenáctém století směr obchodních společností určoval často anonymní kapitál, snaha po co největším zisku bez mravních a společenských hranic a námezdní práce. Domluvy a monopoly pak převáděly některá odvětví do rukou nemnoha jednotlivců (Dvořák 1923: 4). I v knize od Chudáčka, která byla psána v první republice, je uvedeno, že postavení dělnictva na počátku 19. století bylo zoufalé, politicky bylo bezprávné a ohrožené bezbřehým liberalismem vedeným kapitálem skrz industrializaci, kdy dle knihy nebyly brány na dělníka žádné zřetele, zneužívání dětské i ženské práce v těžkých podmínkách bylo na denním pořádku (Chudáček 1937: 9). Základem povznesení v obou oblastech bylo dle tehdejší knihy sdružování, jelikož více lidí zvládne, co jeden nikoli (Chudáček 1937: 13).

Na začátku dvacátého století se přitom, pokud šlo o obnovení monetární integrity, žádná oběť a osobní utrpení nepokládalo za příliš velké. Strádání chudých, rezignace na národní práva a ztráta ústavních svobod byly brané jako přijatelné při plnění zdravého rozpočtu a měny, při ekonomickém liberalismu (Polanyi 2006: 145). Různé rozmanité vrstvy se postavily proti hrozbě trhu nikoli vůči ekonomickým zájmům, ale těm sociálním (Polanyi 2006: 157).

Za Bachova absolutismu v 50. a 60. letech František Šimáček zakládal občanské záložny městského typu, František Ladislav Chleborád družstva konzumní a František Cyrill Kampelík záložny a spořitelní spolky, zejména pro ochranu rolníků (Dvořák 1920: 3).

František Ladislav Chleborad (1839-1911) se snažil skrze družstva o povznesení národa, obzvláště dělnictva a nemajetných. Cestu viděl právě ve svépomoci (Dohnalová 2011: 43). Malí a slabí se tak sdružovali, aby potlačili své vlastní ohrožení (Dvořák 1923: 6). Družstva Chudáček chápe jako ochranu drobných lidí, vzájemnou výpomoc a službu při předpokladu školení družstevníků s přihlédnutím k tehdejšími znatelným křesťanským hodnotám konání dobrá (Chudáček 1937: 19).

Poptávka po upravené legislativě na sebe nenechala dlouho čekat, v roce 1867 byl vydán liberální spolkový zákon (zákon č. 134/1867 Sb. o právu spolčovacím), který umožňoval zakládání spolků v různých oblastech, s drobnými změnami tento zákon platil až do roku 1951 (Dohnalová 2011: 45). Zákon z roku 1873 (zákon č. 70/1873 Sb. o výdělkových a hospodářských družstvech) vznikl s účelem podpořit výdělek, nebo hospodářství svých členů a tím zlepšit jejich blahobyt. Nedostatek kapitálu byl vážným problémem a řešením mohla být svépomoc (Dohnalová 2011: 46).

V roce 1908 byl založen Ústřední svaz československých konzumních, výrobních a hospodářských družstev (později Ústřední svaz československých družstev), který sdružoval 13 a v roce 1922 už 253 výrobních družstev. Mezi světovými válkami bylo družstevnictví u nás na vrcholu (Dohnalová 2011: 47).

Družstevnictví bylo vnímáno v roce 1920 jako činnost, při které zájem jednotlivce je v souladu se zájmem obecným (Dvořák 1920: 69). To víceméně odpovídá pravidlům obecného dobra, jak jsme si je výše uvedli a také myšlenky potřeby altruismu. Idea družstevnictví v ČSR byla považována jako odpor proti výsledkům hospodářského liberalismu z Rakouska-Uherska (Dvořák 1920: 3). Což znamená, že neoliberalismus by se družstevnictví asi při předpokladu svých idejí měl bránit jako svého druhu opozici, jelikož původní liberalismus nechal vzniknout jedné ze svých buněk odporu družstevnictví.

Dvořák označuje v družstevnictví jako předpoklad vyšší zájem, než jen hospodářskou činnost. Říká, že jde o mravní změnu člověka, který byl původně v pouhém obchodním hospodářství, o souhlas s ostatními, demokratizaci vedoucí k důstojnějším lidským vztahům, kdy hledání vlastního prospěchu je uloženo v hledání veřejného prospěchu (Dvořák 1923: 19).

„Nemá-li pracovní síla býti nadále zbožím, může se tak státi jen tehdy, jestliže každý pracovník bude míti pocit, že sám pracovní systém též spoluurčuje. Nikde nelze vzbuditi tento pocit účinněji než při formě podniků družstevních“ (Dvořák 1920: 73). Družstevnictví za první republiky dle Dvořáka pomáhá zajišťovat vývoj hospodářství a odstraňovat nedostatky dosavadního systému, který působil množstvím škod a jevil vady (Dvořák 1920: 73).

Družstva chtěla i tehdy řádné zajištění právní existence. Dále spravedlivou úpravu daňové politiky, rozšiřování povědomí o družstevní myšlence, úvěrových možností pro družstva a pověření družstevním svazům s veřejnoprávní agendou (Dvořák 1923: 27).

Po druhé světové válce nastal obrat a v roce 1948 nastoupili k moci komunisté. Roku 1953 se konal ustavující sjezd Ústředního svazu výrobních družstev a to po sjezdu Slovenského svazu výrobních družstev. Svaz byl založen formou družstva a byl členem Ústřední rady družstev, sdružoval také krajské svazy, u nichž byly přijaté stanovy a také vzorové stanovy výrobních družstev a družstev invalidů. Ústřední svaz byl vedoucím a řídicím orgánem (Dohnalová 2011: 48). V souladu s institucionální analýzou, aby bylo pochopeno družstevnictví dneška, je vhodné se vrátit k družstvu, jak ho chápal reálný socialismus.

Teoretici socialistického družstevnictví rozdělovali úlohu družstevnictví na společenskou a ekonomickou (Pernica 1988: 34). Je nutno podotknout, že principy socialistického družstevnictví byly uváděny též jako dobrovolnost, materiální spoluúčast, osobní a hospodářská rovnost členů a vnitrodružstevní demokracie (uváděny byly tedy klasické družstevní principy, někdy též byl hlásán návrat k jejich kořenům) a navíc bylo v tehdejších knihách uváděno, že pouze socialistická družstva jsou demokratická družstva, jelikož v kapitalistických společnostech trpí mnoha deformacemi (Pernica 1988: 20-22), nicméně deformacemi nejspíše trpí družstva jak v neolibérálním kapitalismu, tak určitým způsobem v reálném socialismu.

Pro ilustraci, podle zákona o zemědělském družstevnictví (zák. č. 90/1988 Sb.) jsou sice principy dobrovolnost, samostatnost, samofinancování a družstevní demokracie, ale v plné míře se uplatňuje státní plánování, jelikož činnost družstva se dle zákona měla rozvíjet v souladu se státním plánem hospodářského a sociálního vývoje. Hospodářské plány družstev tedy nesměly být s tímto plánem v rozporu (Slimák 1989: 15). Družstvo

v reálném socialismu mělo zásadu samofinancování, bylo právnickou osobou a muselo se tedy financovat samo, čemuž odpovídá, že stát neměl odpovědnost za závazky družstva a družstvo za závazky státu (Slimák 1989: 17).

U socialistického družstevnictví dané doby byl uváděn také demokratický centralismus, jako princip vztahů mezi volenými orgány a členskou masou (Pernica 1988: 23). Platilo tedy pravidlo, že stát měl hospodářsko-organizační funkci a to i ve vztahu k družstvům, jelikož fungovala plánovitost a demokratický centralismus (Slimák 1989: 21).

Družstevnictví v socialismu se opíralo o základ marxismu-leninismu a je pak uváděno jako organická součást struktury socialistické společnosti jako druhé formy socialistického vlastnictví (Pernica 1988: 53). Socialismus zdůrazňoval společenské poslání družstevnictví, nikoli jako faktor ekonomického mechanismu, V. I. Lenin proto říká, že po převzetí moci pracujícími se změní sociálně ekonomický charakter družstevnictví (Pernica 1988: 33).

4.1.2. Politická změna po roce 1989

Pro další postup práce jsem krátce shrnul politickou změnu po roce 1989. Uvádím politickou rovinu budování kapitalismu v naší společnosti, abych posléze mohl pokračovat v analýze jejího vlivu na družstevnictví v českých zemích.

Po převratu v roce 1989 se vnímání družstevnictví muselo vlivem společenské poptávky nutně změnit. Bylo třeba transformovat družstva.

Postupně se prosadilo několik zákonů. Poprvé v roce 1990 zákon č. 162/1990 Sb. o zemědělském družstevnictví a zákon č. 176/1990 Sb. o bytovém, spotřebním, výrobním a jiném družstevnictví. Následně vznikl zákon č. 513/1991 Sb. – obchodní zákoník, který zahrnuje i úpravu družstev. Třetí změna byla dána podkladem pro transformaci družstev – zákon č. 42/1992 Sb. (Helešic 1998: 7). Poslední byl zákon o obchodních korporacích č. 90/2012 Sb.

Prvky vytváření českého kapitalismu pak lze shrnout do čtyř linií. První je neoklasické, či neoliberální ekonomické myšlení, jak ho navrhoval Václav Klaus jako tržní ekonomie bez přívlastků. Cokoli jiného bylo považováno jako kompromis se socialismem. Tento

přístup přejímal málo z tradic české ekonomiky a přitahoval jedince, kteří měli pocit rychlého zbohatnutí. Zároveň šlo o nekompromisní odmítání komunistické minulosti. V druhé myšlenkové linii sloužily jako vzor evropské tradice a s čímž souhlasilo nejvíce občanů, ovšem u této skupiny též platila velká důvěra v hospodářskou sílu země, čehož využil Václav Klaus (Myant 2008: 270).

Třetí linie byla sociálnědemokratická, která chtěla vytvořit tržní ekonomiku se sociálními zájmy a stála napřímo proti neoliberalismu. Některé principy sociálního státu byly budovány a přetrvaly, jelikož modelaci sociální péče a zaměstnaneckých vztahů bylo ze strachu ze společenských nepokojů necháno mimo Klausův tým. Tím vznikla v 90. letech určitý kompromis (Myant 2008: 270-271).

Čtvrtá myšlenková linie prosazovala silný právní stát a jasné zodpovědnosti a role různých institucí, přičemž politická moc a podnikání měly být oddělené (Myant 2008: 271).

Jak říkal v roce 1996 Docent Rudolf Kučera, v ČR existovala místo solidarity individuální honba za ziskem, což nebyl obraz západní Evropy (Kučera 1998: 71). Demokratické vlády po roce 1990 dbaly příliš na kultu materialismu a peněz, jako rozhodujícího měřítka života a málo se věnovaly budování právního státu (Kučera 1998: 35). Snižování mezd a hrozba nezaměstnanosti pak jediné pomohly tomu, že se neoliberalismus neprojevil v plné míře (Myant 2008: 278).

Počátky neoliberalismu lze vysledovat poměrně snadno. Opozice v roce 1989 v svolání *Co chceme* z 26. listopadu žádala ekonomické změny. OF ve svém prohlášení chtělo rozbití státních monopolů a vytvoření skutečné konkurence a roli státu jako regulátora trhu a sociálních vztahů (Bureš 2012; 47).

Krok ke strukturaci OF bylo založení Meziparlamentního klubu demokratické pravice (MKDP), které sdružovalo poslance z FS a ČNR, kteří o sobě tvrdili, že jsou pravicově smýšlející a vycházeli zejména z myšlenek anglosaských ekonomických neoliberalů jako Hayek, či Friedman. Členové této frakce přijali s nadšením Klausem navrhovanou ekonomickou reformu. Za podpory MKDP byl zvolen Václav Klaus do čela OF, čili začalo posilování vlivu neoliberalismu (Bureš 2012; 122). 23.2.1991 byl oznámen vznik dvou nástupnických subjektů – ODS a Občanského hnutí (Bureš 2012; 126).

FS v roce 1990 schválilo Klausův návrh reformy pod názvem *Scénář ekonomické reformy*, což byl částečně kompromis mezi představami české a federální vlády (česká vláda vytvářela *Návrh strategie k přechodu k tržní ekonomice*, což bylo graduistickou opatrnou metodou, v čemž byl i konflikt federálního ministra financí Klause a jeho týmu, který připravoval *Strategii ekonomické reformy*) a náměstkem federálního premiéra pro ekonomickou reformu Valtrem Komárkem. Základ byl komplex makroekonomických, institucionálních a sociálních reforem, nicméně od roku 1992 se již podle strategie nefungovalo, kroky v ní předjímané nebyly a po roce 1993 Klausova vláda řídila zemi ostře neoliberalně s krátkodobými koncepcemi (Bureš 2012; 127-128). Nicméně i přes své neoliberalní přesvědčení byl Klaus v reformách opatrnější a trh uvolňoval pomaleji, některé regulace byly ponechány silnější (Ther 2016: 88).

Neoliberalismus se jako hegemon etabloval v letech 1989-90 (Ther 2016: 101), ale transformační krize nastala v polovině devadesátých let, u nás až v roce 1997, kdy podal Václav Klaus demisi. Tehdy bylo v kurzu také odmítnutí neoliberalních reforem. Radikalita reforem byla možná jen proto, že z důvodu nedotvořených demokratických struktur zasažené skupiny téměř nemohly ovlivnit hospodářskou strukturu (Ther 2016: 85). Václav Klaus mluvil o potřebných reformách a vytvářel politický diskurz 90. let. Vždy bylo řečeno, že není alternativy. Zásadní zásah dostal neoliberalismus ale zejména v novém tisíciletí. Po hospodářské krizi 2008-9 byl Washingtonský konsensus a neoliberalismus velice zpochybňován (Ther 2016: 80). Je pravda, že u nás v duchu neoliberalismu mohla vládnout ještě Nečasova vláda a to po v krizovém období, ale do hlavních paradigmat se dostávaly znatelné trhliny, čímž je možná i dáno to, že ZOK byl přijat jako určité zlepšení stavu družstevnictví (viz níže).

V první federální vládě (až do 29. června 1990) po převratu v roce 1989 byli přítomni jak původní komunisté, tak zástupci Občanského fóra (Wikipedia 2015 [online]). První zákon o novodobém družstevnictví č. 176/1990 byl schválen 7.5.1990 a obhajoval ho tehdejší místopředseda federální vlády Valtr Komárek, což byl zastánce graduistické opatrné metody přechodu k tržní ekonomice, jak bylo výše řečeno. Byl oponentem neoliberalního Václava Klause a je tak pochopitelné, že vnímal družstevnictví jako fenomén hodný samostatného zákona. Sám uvedl ve Federálním shromáždění, že je třeba demokratického a tržního základu pro družstevnictví, odstranění centrálního plánování a nadřízenosti národních výborů a svazů. Dodával, že je důležité vkročit vstříc

družstevnímu podnikání, čili i zde se okrajově objevuje slovo podnikání, což zřejmě není úmysl, ač to nepokrývá zdaleka celý jev¹. Návrh bez problému prošel.

Druhý zákon, který se výrazně týkal družstevnictví, byl transformační zákon z 23.12.1991. Ten byl schvalován již po volbách za vlády Petra Pitharta (29. června 1990 – 2. července 1992) (Wikipedia 2015 [online]). Transformační zákon č. 42/1992 Sb. byl obhajován ministrem hospodářství Vladimírem Dlouhým (tehdy ODA), který byl pro snižování daní firmám i za cenu deficitu státního rozpočtu a tvrdil, že zkrátka v ekonomice probíhá přirozený výběr², čili jeho blízkost k myšlenkám neoliberalismu není úplně nereálná. Zákon o transformaci družstev ve Federálním shromáždění probíhal složitě, jelikož „ultraliberální fundamentalisté“ odsuzovali družstva jako relikty socialismu, ztotožňovali původní ideály s praxí kolektivního hospodaření sovětského typu (Šolta 1998: 170). Zákon i přesto nakonec prošel. Obecně vzato ve vládách z první poloviny 90. let bylo označování za relikty socialismu mantra, přes kterou se daly odůvodňovat záležitosti bez další argumentace. Družstevnictví se tak dalo označovat velice snadno.

Obchodní zákoník, tedy další zákon, který se týkal družstev a poprvé je svázal s obchodními společnostmi různého charakteru, byl schválen též ve vládě Petra Pitharta dne 05.11.1991. Zákon podporoval a odůvodňoval Pavel Rychetský³.

Programové prohlášení vlády Petra Pitharta obsahuje pasáže, v nichž se zavazuje k odstranění všech překážek podnikání a usilování o vytvoření vnitřního konkurenčního prostředí, ale také přiznává, že chce ochránit ty, kteří se ocitli v nevýhodě v systému bez vlastní viny. Také obsahovala pasáže o usilování o plnou zaměstnanost a potlačování nezaměstnanosti. Mimo jiné uvádí snahu o navázání na úspěšné meziválečné družstevnictví v Československu (Vláda 1990 [online]). Nicméně takovému prohlášení neodpovídala realita, v níž byl neoliberalismus v čele s Václavem Klausem na vzestupu a byl tedy praktikován při tvorbě zákonů. Přístup k družstvům tomu jedině odpovídal.

Následně byl pochopitelně nejvíce exponovaný výskyt neoliberalismu v samotné vládě Václava Klause (2. července 1992 – 4. července 1996) (Wikipedia 2015 [online]). Již

¹ Odkaz na stenoprotokol společné 28. schůze SL a SN ze dne 7.5.1990 je dostupný online zde: <http://www.psp.cz/eknih/1986fs/sln/stenprot/028schuz/s028032.htm>

² MAREK Václav. In *Ministr Vladimír Dlouhý v rozhovoru pro RP: Jsem pro snížení daní*. Rudé Právo 26.3.1993a, s. 1.

³ Odkaz na stenoprotokol společné 18. schůze SL a SN ze dne 30.10.1991 je dostupný online zde: <http://www.psp.cz/eknih/1990fs/sln/stenprot/018schuz/s018011.htm>

v programu ODS pro volby v roce 1992 je znatelný tlak na trh jako řešení všeho. Program říká, že „právě teď se rozhoduje mezi prosperitou moderní tržní ekonomiky, která staví na iniciativě jednotlivce, a zoufalou nevykonností hospodářství řízeného státem“ (Volební program ODS 1992: 1 [online]) a v pasáži sociální politika je váha přikládána osobní odpovědnosti za vlastní budoucnost (Volební program ODS 1992: 23 [online]). Je pravda, že obchodní zákoník vláda Václava Klause nijak výrazně ve smyslu družstevnictví novelizovala, což lze pochopit také jako záměr, protože odpovídal už při vzniku ideám svých tvůrců.

Novelizoval jej částečně až ministr spravedlnosti Otakar Motejl ve vládě Miloše Zemana (22. 7. 1998 – 15. 7. 2002) (Wikipedia 2015 [online]). Vláda Miloše Zemana ve svém programovém prohlášení měla více sociálních prvků než předchozí vlády. Zazníval názor, že „tržní mechanismus je účinný především při krátkodobé alokaci zdrojů“ a je nutné vytvářet důslednější kontrolu kapitálového trhu. Též prohlášení uvádělo, že vláda odstraní diskriminaci družstev (Vláda 1998 [online]). Zákon v tomto smyslu ale nijak zásadní posun pro družstva nevytvořil a tak zůstal v podobě vytvořené při vzestupu neoliberalismu.

V následných letech probíhaly spíše drobné korekce a poslední, kdo legislativně silně ovlivnil družstevnictví, byl Jiří Pospíšil (ODS, později TOP09) při tvorbě Zákonu o obchodních korporacích č. 90/2012 Sb. Bylo to při vládě, která si říkala vláda rozpočtové odpovědnosti.

4.1.3. Institucionální přístup k družstevnictví po roce 1989

Jak bylo řečeno, družstevnictví bylo před katarzí liberalismu v devatenáctém století v podstatě jednou z obran před dravostí kapitalismu. Byl zde citelný únik od sobectví a nezájmu o člověka k jeho spolupráci a pomoci druhým. Po druhé světové válce bylo plně uznáno jako hlavní proud, že ekonomický liberalismus v jeho čisté formě způsobuje mnoho negativních externalit a pohled na člověka se tím změnil. 80. léta jsou však návratem principu dravosti trhu a tato idea všeřešení trhem se vrací v podobě neoliberalismu. Je možné tedy hledat podobnost a analogii v nástupu neoliberalismu a nového formování družstevních myšlenek jako obrany. Bohužel po transformaci už

taková síla nikdy nebyla nabrána a družstevnictví nikdy nedosáhlo svého někdejšího vrcholu z 1. republiky.

Neoliberalismus měl tu výhodu, že oproti době Rakouska-Uherska, zde existovala zkušenost s reálným socialismem a bylo snadné zatracovat družstevnictví, jak bylo řečeno, mnohdy existoval u odpůrců odkaz na socialistická družstva a určité stigma. Družstevnictví se v takovém kontextu nemohlo rozvíjet jako skutečný odpor proti neoliberalismu.

Přesto se během transformace nutně musela objevit pravidla pro družstevnictví. V této kapitole jsem hledal kontext a snažil se odpovědět na otázky toho, jak se vládní politika a její přístup mění od 90. let do dnešní doby a jak se proměňují také širší společenskopolitický diskurz družstev. Jelikož jsem již probral ideovou proměnu, tato část je zaměřená spíše na institucionální a sociální změnu, přičemž věnujeme více prostoru obecnějšímu diskurzivnímu rámci. Pro přehlednost předkládám tabulku institucionální analýzy s klíčovými vývojovými fázemi.

Tabulka 2: Institucionální analýza

Mezníky a období	1844- 1918	1918-1938	1948-1989	1990	1991-2001	2002-2012- současnost
	Počátek družstevnictví – Konec Rakouska Uherska	Období první republiky – zlatý věk družstevnictví	Reálný socialismus	Formování popřevratového postavení družstev	Redefinice družstevnictví	Vyhlídky na lepší časy?
Analýzy	Prvopočátky družstevnictví, předávané zkušenosti ze zahraničí	Uplatňování teorií družstev	Státní plánování Plány družstev na vlastní činnost Inspirace SSSR	Návrh strategie k přechodu k tržní ekonomice – Komárek Strategie ekonomické reformy - Klaus	Helešicovy analýzy družstevního práva u nás, např. František Helešic (K zákonné úpravě družstevnictví) in družstevnictví 1998 Konference – např. Družstevnictví v podmínkách tržní ekonomiky – 19.-20.11.2016 UNL	Helešic (2004, 2006, 2009) Družstva Evropa – Valné shromáždění 2013 Koncepce Sociální ekonomika 2007
Koncepce	Teoretici a utopisti družstevnictví	Praktici družstevnictví	Socialistické družstevnictví dle Marxismu-Leninismu	Klausova ekonomická reforma 1990	MDS – aktualizace principů 1995 Usnesení OSN č. A/49/213 z 1.7. 1994 Strategie SČMSD z konference 1998	Doporučení MOP č. 193 schválené členskými státy EU 2002 Rok 2012 Rokem družstev dle OSN – rezoluce A/RES/64/136
Legislativa	Zákon č. 134/1867 Sb. Zákon č. 70/1873 Sb.	Úpravy předchozích zákonů	Zák. č.187/1948 Sb. Zák. č.53/1954 Sb. Zák. č.49/1959 Sb. Vyhláška 94/1960 Sb. Vyhláška 50/1961 Sb. Zák. č.122/1975 Sb. Zák. č. 90/1988 Sb. Zák. č. 94/1988 Sb.	Zákon č. 162/1990 Sb., o zemědělském družstevnictví Zákon č. 176/1990 Sb. o bytovém, spotřebním, výrobním a jiném družstevnictví	Zákon č. č. 513/1991 Sb. - obchodní zákoník Zákon č. 42/1992 Sb., o úpravě majetkových vztahů a vypořádání majetkových nároků v družstvech	Zákon č. 90/2012 Sb.
Organizace	Říšská rada	založen Ústřední svaz československých konzumních 1908	Družstva respektují státní plán a potřeby	Atomizovaná družstva bez zastřešujícího orgánu	Vznik Družstevní Asociace České republiky 1995	Vládní usnesení 675 – Rada vlády pro družstevnictví Usnesení 1088 – zrušení Rady
Financování	Vlastní zdroje	Vlastní zdroje	Státní monopol	Vlastní zdroje	Vlastní zdroje a případné dotace z rozpočtu státu a později EU	Vlastní zdroje a případné dotace z rozpočtu státu a EU

Zdroj: autor podle Háva 2014

Samotnou hlubší analýzu začínám nicméně až po roce 1989, avšak obecnější rámec jsem přednesl v předchozích kapitolách.

U prvního zákona o družstevnictví č. 176/1990 Sb. panovala, jak bylo řečeno, shoda. Zákon nechával dle místopředsedy vlády ČSFR Valtra Komárka velkou vůli na družstvech a úpravách jejich stanov⁴. Legislativa v této podobě měla být prvním krokem k samostatnému družstevnímu podnikání s tržním a demokratickým základem. Ve světle rané porevoluční doby, kdy ještě rozdíl mezi jednotlivými ideovými proudy teprve začínaly nabývat na síle a neoliberalismus tedy ještě nebyl tak silně přítomný, se vyjádřil i předseda tehdejší Ústřední rady družstev Ota Karen ohledně spokojenosti se zákonem: „Spokojený jsem, hlavně proto, že družstva mají být napříště samostatná. Zákon totiž bourá dosavadní strukturu naddružstevních orgánů. Členství v národních zájmových svazech bude zcela dobrovolné a tyto orgány, včetně Ústřední rady družstev, nebudou mít žádné řídicí funkce.“ Také dodává, že by bylo „nesprávné, kdyby jakýkoli zákon monopolizoval určitou podnikatelskou činnost a třeba družstevnictví zvýhodňoval před soukromým podnikáním“⁵. Je dobré si povšimnout optimismu, který je přítomen, ale jeho tvrzení můžeme také otočit, tedy, že jiná podnikatelská činnost by neměla být zvýhodněná před družstevnictvím. Obecně je problematické, že je používáno často spojení družstevnictví a podnikatelská činnost, což je sice jedna z možných funkcí družstva, nicméně při nadužívání tohoto spojení fenomén družstev dostává přespříliš velkou podnikatelskou konotaci. Nadužívání je pak výhodné pro neoliberalisty, jelikož pak mohou přistupovat k družstvům ve smyslu trhu a popírat jejich specifika.

Větší debaty než u prvního zákona o družstvech se vedly debaty o transformačním zákonu. Podle zákona č. 42/1992 Sb. o úpravě majetkových vztahů a vypořádání majetkových nároků v družstvech všechna dosavadní družstva vytvořila pro vypořádání transformační projekt. Budoucí transformace mohla být provedena do družstva, do rozdělení družstva, či do úplně jiné právní formy. V zákonu je řečeno, jak se měly dělit majetkové podíly a také to, že do čistého majetku družstva není započítán majetek s nárokem restituentů a vklady.

⁴ Odkaz na stenoprotokol společné 28. schůze SL a SN ze dne 7.5.1990 je dostupný online zde: <http://www.psp.cz/eknih/1986fs/sln/stenprot/028schuz/s028032.htm>

⁵ ČECHLOVSKÝ, Vladimír. In Družstevníkem, nebo soukromníkem? Rudé Právo 7.5.1990, s.1.

Návrh byl minimálně v počátcích konzultován také s družstevními činiteli, jelikož ho v průběhu přípravy komentovali družstevníci s tím, že dospěli na ministerstvu hospodářství ke konsensu, k čemuž se vyjadřoval místopředseda Družstevní unie (DU) Ivan Příkryl a předseda Ota Karen, kteří mimo jiné oba byli i v následujících letech funkcionáři unie. Již tehdy navrhovali vytvoření nedělitelného fondu k vytvoření rezerv⁶. Takový fond se nakonec stal skutečností v obchodním zákoníku. Ministr hospodářství Vladimír Dlouhý (obhájce vládního návrhu) nesouhlasil s mnoha body, které jako pozměňovací návrhy navrhli poslanci, například nebyl tehdy schválen bod váhy hlasů při transformačních projektech, s tím, že by hlasovaly i oprávněné osoby původního majetku. Takový návrh se nelíbil družstevníkům s tím, že oni jsou jediní rozhodčí nad svým majetkem, ovšem nakonec mohli hlasovat dle zákona jen členové družstva.

Zákon byl 21.12.1991 schválen, ale ministr zemědělství Kubát ho označil jako paskvil. Vládní návrh podporovali kupodivu hlavně opoziční poslanci a část poslanců vládní OH⁷.

Na rozpory ve FS reagoval předseda DU ČSFR Ota Karen, který řekl, že někteří poslanci zpochybňují družstva jako celek a jejich návrhy mohly znamenat protiústavnost a poškození družstev⁸. Je vidět, že někteří poslanci již projevovali tendence, které družstevnictví a jeho principy potlačovaly. Mantra neoliberalismů o neomezené síle trhu tak dostávala na platnosti, jelikož váhy hlasů (o nichž se hovořilo) jsou jedním z principů spíše akciových společností než družstev, které mají princip demokratičnosti.

Je také znatelné, že jestliže zpočátku zákon družstevníci podporovali a dokonce na něm spolupracovali, v průběhu legislativního procesu se tento názor změnil. Nakonec předseda DU na začátku roku 1992 zpochybnil platnou verzi zákona s tím, že je v některých částech protiústavní a je v rozporu s mezinárodními družstevními principy, jelikož z rozhodování o transformaci vyřadil členskou schůzi a případně shromáždění delegátů⁹. Což také předznamenalo další přístup k družstevnictví jako celku. Též bylo znatelné, že družstevníci nemají dostatečnou sílu legislativu změnit, jelikož jejich původní spolupráce na zákonu a souhlas s ním byl nakonec přetaven v opak

⁶ VLTAVSKÝ, Miloslav. In Rudé Právo 15.8.1991a, s. 1.

⁷ SPURNÝ, Jaroslav. In Respekt 23.12. 1991, s. 4

⁸ DU: Překročen Rubikon ústavnosti: Rudé Právo 17.12.1991b, s. 2.

⁹ VLTAVSKÝ, Miloslav. In Zákon v rozporu s právem. Rudé právo 9.1.1992a, s. 2.

Další důležitý zákon, který rušil působnost předchozí legislativní úpravy fungování družstev, byl obchodní zákoník (tedy č. 513/1991 Sb.). Ten prošel s podporou Rychetského bez obstrukcí 5.11.1991 a změnil tak zásadně družstevnictví sloučením s jinými obchodními společnostmi. Tím se ve své podstatě popřelo to, po čem v následujících letech volali družstevníci, tedy samostatné legislativy jen pro družstva.

Koneckonců předseda Zemědělské strany František Trnka 19.3.1992 reagoval tak, že nastávající zákony týkající se družstevnictví jej poškodí, ale nezničí, jak by si představitelé různých skupin moci představovali. Vyzýval k co největšímu počtu transformování družstev, jelikož jinak by mohla být zlikvidována. Též tvrdil, že náměstek ministra zemědělství (Bohumila Kubáta, který chtěl vtlačit do transformačního zákona nedružstevní principy) V. Tlustý vyzývá na různých setkáních s družstevníky k vystupování z družstev. Což se dle Trnky nestane¹⁰. Nicméně je to dobrý příklad toho, že již v raných devadesátých letech existoval strach a tlaky k potlačení družstevnictví. Připomínám, že při zavádění transformačního zákona byl Kubát jeden z těch, který prosazoval varianty s nedružstevními principy, naopak s vyšším využitím tržní logiky.

Mírné zklamání je znát i při rozdělování Československa v roce 1993 a tedy i rozdělení Družstevní unie ČSFR, z níž nástupnický vznikla v ČR Družstevní asociace (DAČR). Její předseda Ota Karen uvedl, že "transformační proces nezemědělskému družstevnictví mnoho nepřinesl, šlo pouze o splnění formálních náležitostí vyplývajících ze zákona. Odvedl pozornost jeho představitelů od řešení ekonomických problémů a vytváření předpokladů pro rozvoj transformovaných družstev jako ekonomicky aktivních subjektů. Dostal zároveň družstevnictví do velice složité situace vůči vlastním členům" s tím, že transformační zákon ve velkých družstvech rozbil demokratickou strukturu¹¹.

Pro kontext je dobré uvést, že v roce 1994, kdy platily uváděné zákony, v jejichž souvislosti předseda DA ČR hovoří o složité situaci pro členy družstev, vzniklo také usnesení valného shromáždění OSN č. A/49/213 z 1.7. 1994 (Statut a role družstev ve světle nové ekonomiky sociálních trendů), kde je mimo jiné řečeno, že vlády by měly založit formální instituce pro konzultaci s organizacemi zastupující družstva, měly by zákonně i administrativně postihovat nátlaky na družstevní podnikání a vzhledem k účinnosti družstev v omezování chudoby, sociální integraci a vytváření zaměstnanosti

¹⁰ HOFFMAN, Zdeněk. In Kubát družstva nezničí. Rudé Právo 19.3.1992b, s. 1.

¹¹ MARTINIČOVÁ, Martina. Družstevní unie po rozdělení. Rudé právo 3.3.1993, s. 8.

by měly pro rozvoj družstevního hnutí rozdělit větší částky ze svých fondů (dle Helešice 2009: 33). A jak bylo také řečeno, MDS následně v roce 1995 aktualizovala družstevní zásady, čili ve světě se družstvům dostávalo pozornosti. Je trochu zarážející, že formální instituce pro komunikaci s vládou nefunguje v podstatě dodnes.

V rozhovoru z roku 1998 s Petrem Brožkem, předsedou svazu spotřebních družstev, sice říká, že konzultují s vládou a parlamentem, protože vidí jako chybu vklenutí družstev do obchodního zákoníku a chce, aby bylo toto změněno, jelikož není pamatováno na zvláštnosti družstevního systému¹², ale stálý pracovní orgán neexistuje. A problém neexistence samostatného družstevního zákona je stále přítomný. Specialista na družstevní právo František Helešic říká, že družstva zařazená do obchodního zákoníku (oproti krátké existenci zákona samostatného v roce 1990) jsou krokem zpět, jelikož je směšuje s ostatními právními formami podnikání, vytvářejí dojem pouhé další formy podnikatelské aktivity a popírají to, že mají být především svépomocnými útvary (taková zákonná úprava je i v Evropě ojedinělá) (Helešic 1998: 9). Německý i rakouský kodex družstevnictví byl v roce 1998 čtyřikrát obsáhlejší a bere v úvahu nejrůznější alternativy, které u nás jsou odkazovány na vlastní úpravy stanov (Helešic 1998: 10).

V roce 1999 předseda DA Jan Wiesner tvrdil, že připravují po dohodě s Legislativní radou vlády věcný návrh zákona o družstevnictví, jelikož transformační zákony družstva poškodily¹³ a následovala novelizace č. 370/2000 Sb., kterou ministr Otakar Motejl prosazoval jako přiblížení k normám EU a její neprosazení spojoval se svojí rezignací. Unie svobody a část ODS tvrdila, že díky tomuto zákonu dojde k byrokratizaci a zdražení podnikání¹⁴. Ovšem na reformě nevypadá, že by se družstva někdo výrazněji zabýval ve smyslu jejich specifčnosti (více o konkrétních legislativních změnách níže). V tomto ohledu lze také říci, že dlouhodobé strategii a doporučení pro družstva vznikala jen na mezinárodní úrovni.

MOP ve svém doporučení č. 193 o podpoře družstev, které přijala generální konference na zasedání 3. června 2002, vyzdvihuje význam družstev pro ekonomiku i sociální rozvoj a zároveň říká, že globalizace přináší potřebu výraznější lidské solidarity a varuje tak před ní. Obecně je přítomná žádost vládám o rozvoj družstevnictví v povaze autonomních

¹² HÁJEK, Tomáš. Stabilita je ve velké síti. Profit 7.9.1998, s. 6.

¹³ Transformace zdeformovala majetek tuzemských družstev. Slovo 11.11.1999, s. 6.

¹⁴ Obchodní zákoník schválen, ministr Motejl zůstává ve funkci. Hospodářské noviny 31.5.2000, s. 1.

a samostatně řízených podniků při zacházení, které není méně výhodné než s ostatními podniky. Politika k tomu vztahující by se měla formovat s pomocí družstevních organizací. Toto doporučení bylo schváleno všemi vládami Evropské unie, také naší, ale není plněna, formulace družstva nebyla v souladu s řečeným, s družstvy se konstantně nekomunikuje a soustavná podpora družstevnictví neexistuje (dle Helešice 2009: 35-36).

Místopředseda Svazu českých a moravských spotřebních družstev Josef Hanuška v roce 2002 říkal, že doufá ve větší spolupráci mezi ministerstvy a družstevními organizacemi s tím, že družstva jsou stále uvažována jako relikv socializmu¹⁵. Což, jak bylo řečeno, byl v postatě také jeden z argumentů zastánců neregulovaného trhu, že družstva jsou jen pozůstatek minulého režimu. Tento argument nebyl věcný, ale dokázal být použitelný snadno.

Jak bylo řečeno v úvodní části, v roce 2003 EU vydala prohlášení o podpoře družstev (celý název je sdělení Evropské komise Radě, Evropskému parlamentu, hospodářskému a sociálnímu výboru a výboru regionů o podpoře družstev v Evropě). Podporuje družstvo ve všech ohledech, v legislativě, pochopení, využitelnosti, tvoření veřejného dobra a návratu k jádru družstevních myšlenek (Helešic 2006: 32). Bohužel u nás byla situace jiná.

Ivana Příkryl, dlouhodobý funkcionář a podporovatel družstevnictví, psal 7.5.2004 v Právu: „Myslím, že dodnes mnohé země EU nechápou, proč naši politici té doby neznali toho, jakou úlohu hrají družstva v EU, nedali na jejich nabídky ke spolupráci. Bohužel, mnohé předsudky politiků přetrvávají dodnes. Myslím, že se zas tolik nezměnilo. Kdo z politiků zná dokumenty Evropské unie, schválené komisí či parlamentem jako Bílou knihu EU na podporu družstev? Kdo se u nás vážně zabývá výzvou generálního tajemníka OSN vládám celého světa na podporu družstev? Proč v naší vlasti ani odbory moc nehovoří o doporučení Mezinárodní organizace práce na podporu družstevnictví?“¹⁶. Bohužel v důsledku absolutního nezájmu ignorace družstevních myšlenek a využitelnosti družstevnictví v jeho pravé podstatě ze strany vlády v devadesátých letech sice družstevnictví nezániklo, ale nemělo žádnou větší koncepci a bylo potlačované.

¹⁵ ŠRÁMKOVÁ, Jitka. In Družstva podnikající na vesnicích chtějí zvýhodnění. Hospodářské noviny. 4.9.2002, s. 23.

¹⁶ PŘÍKRYL, Ivan. In Pročtnou konečně odpůrci družstev? Právo 7.5.2004: s. 6.

Od roku 2004 nastala situace, která napovídala určité změně. 3.11.2004 došlo k setkání premiéra Stanislava Grosse s družstevníky, kdy bylo podepsáno Memorandum o podpoře družstevnictví v ČR. Setkání bylo chápáno jako rehabilitace družstev z 90. let¹⁷ a o půl roku později vláda 31.5.2006 schválila svým usnesením č. 675 vytvoření Rady pro družstevnictví, kde byli jako členové zástupci ministerstev i družstev a práce měla probíhat ve třech výborech. Byl to svého krátkého času stálý poradní orgán. Tento krok odpovídal doporučení 193 MOP z r. 2002, stejně jako Rezoluci 56/114 schválené na 88. VS OSN v r. 2001. Také to bylo naplnění obsahu Sdělení Komise EU COM (2004) z 18. února 2004 o Podpoře družstevních společností¹⁸. A to i proto, že družstevníci vnímali jako problém nedostatek informací o možných přednostech družstevnictví jako pilíře sociální ekonomiky (Rychtář 2006: 54).

Příznivější okolnosti netrvaly dlouho. Po nástupu vlády Mirka Topolánka byla Rada vlády pro družstevnictví usnesením 1088 opět zrušena. Následně OSN vytvořilo rezoluci A/RES/64/136 ze dne 18.6.2009, kdy vyhlásilo rok 2012 „Mezinárodním rokem družstev“, což v ČR nebylo opět nijak reflektováno (Příkryl 2013). Družstevnictví se co se týče podpory státu ve vládě Mirka Topolánka, která měla oproti předchozím opět blíže k neoliberalismu, přestávalo dařit.

Větší zákonná změna proběhla až v Zákonu 90/2012 Sb. o obchodních korporacích, což nastalo ve vládě Petra Nečase. Zákon o obchodních korporacích uváděl ministr Pospíšil jako faktický nový obchodní zákoník a vláda tím dle něho plnila zejména své prohlášení, že chce přijmout novou úpravu soukromého práva¹⁹. A pro družstevnictví to předznamenalo legislativní změny směrem k jeho skutečným principům.

Například Vlasta Hábová, ekonomka a aktivistka Alternativy zdola, říká, že ZOK byl přijat bez většího zájmu Družstevní asociace a bez veřejné diskuse, ovšem i v silně levicových Haló novinách přesto uznává, že jde o zlepšení oproti předchozímu zákonu, který se snažil družstva co nejvíce přiblížit obchodním společnostem²⁰. Mírný optimismus měl také předseda Svazu spotřebních družstev Čech a Moravy COOP Zdeněk Juračka. Tvrdil, že transformace neproběhla úplně šťastně, ovšem družstevnictví se

¹⁷ WEISNER, Jan. In Vláda chce podporovat družstva. Podnikatelské lobby 16.11.2004, s. 4.

¹⁸ SVOBODA, Jiří. In Vytvoření Rady vlády pro družstevnictví - významný krok nejen k podpoře družstevního podnikání. Prosperita 17.7.2006, s. 11.

¹⁹ Odkaz na stenoprotokol 32. schůze PSP ze dne 16.12.2011 je dostupný online zde: <http://www.psp.cz/eknih/2010ps/stenprot/032schuz/32-8.html>

²⁰ HOŘENÍ, Monika. In Využijme tento rok ke vzpřímení zad. Haló noviny 24.4.2012, s. 3.

postupně stabilizovalo a družstva začínají prožívat svou renesanci, kterou dlouho tížilo mimo jiné zatížení jako relikv socialismu (což bylo dědictví prohlášení některých poslanců). Pan Jurečka chápe, že družstva nejsou založena jen na byznysu²¹.

Je ovšem otázka, jestli pracují funkčně svazy družstev. Rostislav Dvořák, předseda Svazu českých a moravských výrobních družstev říká, že svaz zejména: „zastupuje, prosazuje a hájí zájmy členských výrobních družstev, zajišťuje společnou propagaci a marketing výrobních družstev, zprostředkovává kontakty s obchodními partnery a poskytuje široký rozsah poradenských a podnikatelských služeb“ a to i přesto, že podle něj se členská základna družstev snížila o 50 % oproti roku 1990²². DA ČR připomínkuje některé zákony²³, ale nezdá se, že by to brali jako prioritu vzhledem k zevrubnému popisu připomínkovaných zákonů. A kupříkladu svaz výrobních družstev tvrdí, že byl přítomen jednání ÚPV PS ČR o ZOK a dokonce se tam podařilo prosadit některé pozitivní změny pro družstva²⁴, ale je otázka, nakolik je to jen proklamace, jelikož žádný stálý zodpovědný orgán pro kooperaci s vládou neexistuje.

Jak říká František Helešic, zákon by měl znemožňovat zneužití družstevní formy podnikání, či deformaci jejich zásad (Helešic 1998: 13), ovšem družstva byla v roce 1992 převedena v podstatě na akciové společnosti, či transformována na družstva privátních vlastníků, kde má člen tolik hlasů, kolik má podílu (Stočas 2012: 15). Přitom čím více družstva přecházejí na organizační systémy obchodních společností, tím méně jsou identickou organizací a tím méně je k nim přístupováno odlišně na rozdíl od obchodních organizací (Příkryl 1998: 180).

Manažeři, kteří by byli do družstev najímáni, mají jiné cíle, jako je konkurenceschopnost a tlak na zisk před družstevními principy, přitom zisk je u družstva prostředkem, nikoli cílem (Příkryl 1998: 178). I když bude družstvo finančně úspěšné, protože chce přežít, není zisk jeho primárním cílem, ale prostředkem (naopak od běžných obchodních společností). Hlavní důvod jeho existence není uspokojení cíle kapitálu, není tedy otrokem peněz a nemusí nutně produkovat to, co se více vyplatí, když to není pro členy

²¹ UHNÁK, Tomáš. In Neomezujeme se jen na byznys: Rozhovor s předsedou českého družstva COOP. A2 21.1.2015, s. 29.

²² Rostislav Dvořák: „Prioritou je zajištění odbytu“. Obchod & Finance 27.7.2011, s. 13.

²³ Viz zápis připomínkování z jednoho roku online zde:

http://dacr.cz/soubory/P%C5%99ehled%20uplatn%C4%9Bn%C3%BDch%20p%C5%99ipom%C3%ADnek.docx?fid=doc_1447504130_23888.docx

²⁴ *Výrobní družstevnictví* [online]. 2012, 58(1) [cit. 2016-05-12]. Dostupné z:

http://www.vyrobnidruzstevnictvi.cz/files/2012/VD01_2012.pdf

smysluplné (Johanisová 2012: 26). A přitom je k čemu se vracet. „Je dobré zamyslet se nad starým prvorepublikovým družstevnictvím, které bylo založeno na rovnosti hlasů a podílů. Právě ono osvobodilo tehdejší obyvatele od lichvářů a překupníků, kteří dusili místní ekonomiku. Dnes tuto roli převzaly přebujelé supermarkety, které snižují ceny prvovýrobčům a ničí tak samotnou podstatu výroby společně s obecnou stagnací mezd“²⁵.

Po roce 1989 je znatelně cítit rozdíl mezi námi a západní Evropou. Kupříkladu ve Francii nemůže ministr, který zřizuje Nejvyšší radu pro družstevnictví, rozhodnout, aniž by se s touto radou poradil (jak rozhodne následně je věc druhá, ale je přirozené radu respektovat) (Helešic 2009: 57). U nás družstevnictví v politickém systému nemá stále své pevné místo. Družstevní asociace ČR a svazy družstev jsou sice zvány k různým jednáním, ale své trvalé místo nemají. Rada vlády pro družstevnictví byla svého času vládou, která vzešla z voleb, po třech měsících zrušena (Helešic 2009: 58).

V tuto chvíli si již mohu dovolit činit závěry. Přístup k družstvu se měnil víceméně s tím, jaké přicházely a odcházely vlády. Při porevolučních náladách, kdy ještě naplno nepropuknul neoliberalismus jako hlavní myšlenka, lze pozorovat, že družstvo nemělo být silně regulováno a šlo zejména o jeho rychlou demokratizaci, decentralizaci a odpoutání od starého režimu. Legislativa se však poměrně rychle změnila a už u transformačního zákona lze pozorovat tendence ke srovnávání družstva s obchodní společností a potlačování jeho podstaty. To je možno v duchu neoliberalismu poměrně dobře pochopit, jelikož neoliberalismus družstvo neakceptuje jako svébytnou formu, ale maximálně jako jiný podnikatelský subjekt.

To je nejspíš i důvod, proč obchodní zákoník byl formulován s principy, které s družstevnictvím nemají mnoho společného, jako je nerovnost při hlasování, neakceptace družstva jako svébytného fenoménu, ale naopak svázání s obchodní společností, někdy dokonce k přirovnávání k akciové společnosti. Je pravda, že někteří zástupci družstevnictví v ČR s těmito postupy potlačení družstevnictví a jeho nepodpory nesouhlasily, ale vlády do druhé poloviny devadesátých let byly tvořeny zástupci neoliberalismu, kteří neměli vůli s tím cokoli dělat. Kupodivu, tento stav v legislativě nezměnila ani vláda Miloše Zemana, která byla deklarovaná jako levicová. Změna přišla až v podobě Zákona o korporacích, který schvalovala vláda premiéra Nečase až po

²⁵ FISCHEROVÁ, Táňa. Co dál?. Literární noviny 12.4.2012. s. 14.

hospodářské krizi v letech 2008-2009. Vláda, v níž někteří členové tíhnuli k neoliberalní praxi, pomohla přesto některé prvky v družstevní legislativě napravit, ovšem nikoli úplně všechny.

Víceméně by se tedy dalo říci, že přístup k družstvu a principům jeho fungování byl ihned po revoluci v roce 1989 poměrně pozitivní, ale jen po dobu přechodné vlády do prvních voleb, následně, v době nástupu neoliberalismu, nastal čas ignorance až popírání vůči družstvům a jejím principům, což mnozí družstevníci přesně tak cítili. Zákony nereflekovaly ani mezinárodní doporučení pro družstva. První krok směrem k větší spolupráci družstev a státu vznikl a též byl v prvním desetiletí nového tisíciletí odstraněn, jakmile nastoupila nová vláda. Nyní jsme ve stavu pomalého zlepšování a narovnávání situace, ovšem stálý poradní sbor stále neexistuje.

4.1.4. Slučitelnost družstevnictví a neoliberalismu

Pro další pokračování bych rád zrekapituloval hodnoty neoliberalismu v jeho nejčistší podobě. Cílem neoliberalismu je maximálně svobodný trh, tomu je podmíněno úplně všechno. Díky neviditelné ruce trhu se dle neoliberalismů dosáhne maximální rovnováhy. Motivací každého jedince je sobecký zisk, přičemž hlavním regulátorem je pak konkurence, která má na trhu být jediným potřebným. Stát má pozici pouhého minimalistického strážce dodržování zákona a má podpořit co největší deregulaci trhu a privatizaci veřejných statků. Na trhu je možné se prosadit jakýmkoli způsobem a to je součástí svobody. Jediná aktivita, kterou lze uznávat jako potřebnou je ta ekonomická, ostatní neekonomické jsou nepotřebné, ale v některých případech mohou být i nežádoucí, či škodlivé. Solidarita je uvažována jako amorální, jelikož v ní se směňuje něco za nic, což není podstatou trhu. Každý by pak měl být objektem tržních procesů. Pro neoliberalismus je důležitým principem svoboda, která je chápána tak, že každý nese za sebe plnou zodpovědnost a má svobodu jak účastnit se konkurenčního boje, tak svobodně být chudý, či zemřít hladem.

Naopak rekapituluji principy družstevnictví, které jsou:

1. dobrovolné a otevřené členství v družstvech
2. demokratická kontrola a řízení družstev (na všech úrovních, členové aktivně participují na strategii a rozhodování, volení zástupci odpovědní základně)

3. účast člena na činnosti družstva (ekonomická participace (přebytky do rezerv (část nedělitelná) nebo pro schválené záležitosti a rozvoj družstva))
4. autonomie a nezávislost družstev
5. vzdělávání, odborná příprava a informovanost členů (pro efektivní rozvoj družstva)
6. spolupráce mezi družstvy (místně, regionálně, mezinárodně)
7. zájem a práce družstev na udržitelném rozvoji společnosti lidí

Dále shrnuji, že družstvo je útvar, který má za úkol podpořit své členy a být solidární. Hraje v něm roli altruismus, při kterém se v jeho čisté podobě vytváří zodpovědnost za druhé a jednotlivec má následně zájem na fungování celku. Jedinci se snaží o fungování celku. Dále funguje mezidružstevní spolupráce. Družstvo navíc nemusí vytvářet zisk. Svobodu chápe jako svobodu se sdružovat. Také jsem uvedl, že družstevní celky jsou v souladu s principem obecného dobra, kdy jedinec má povinnost přispívat k celkovému dobru a zároveň pak těžit z jeho plodů, a družstevnictví chápe další sociální aspekty.

Tolik ke shrnutí. Některé rozdílné principy jsem shrnul také do následující tabulky:

	Neoliberalismus	Družstevnictví
V centru pozornosti	Individualismus	Celek
Funkční postoj	Sobectví	Blížkost k altruismu
Podnikavost a vztah k trhu	Zisk	Není bezpodmínečně nutné vytváření zisku
Řízení právnických osob	Direktivnost řízení	Demokratičnost řízení
Postoj ke svobodě	Zodpovědnost za sebe	Svoboda spolupracovat
Determinant	Konkurence	Spolupráce

Tabulka 3: Ideové rozdíly v neoliberalismu a družstevnictví

Pokud bychom chtěli tabulku zobecnit, víceméně neoliberalismus vnímá jako pozitivní konflikt, kdežto družstevní principy se upínají spíše ke konsenzu. Možná se dá namítnout,

že srovnávám ideologii s druhem lidské činnosti, s druhem organizace, ale pokud tento druh organizace bude v rozporu s hodnotami, které ideologie hlásá, nsnadno bude takový soubor hodnot podporovat, čili tuto námitku neshledávám jako opodstatněnou.

Družstvo se vnitřně musí chovat morálně, případně v určitých případech vnějšně ekonomicky výhodně. Tam může dodržovat pravidla liberalismu, neslučuje se však vnitřní formou s neoliberalismem, na rozdíl od obchodních společností. Ty se mohou chovat nemorálně na venek (což teoreticky může i družstvo), ale mohou se chovat nemorálně i k sobě dovnitř (což by družstvo zničilo). To je podstatný důvod, proč družstvo nemůže fungovat v pravidlech neoliberalismu, který je ze své podstaty jeho nepřitelem.

Co naopak je shodné, tak i družstevnictví, i neoliberalismus má za cíl blahobyt. Ovšem u blahobytu je otázka, spíše jak chápe cestu k jeho dosažení družstevnictví a neoliberalismus. Neoliberalismus má vytyčený blahobyt společnosti, ale chce k němu dojít skrze individuální sobecké cíle. Na druhou stranu družstevnictví chápe cestu k blahobytu podobně jako teorie obecného dobra, tedy že skrze spolupráci a podporu lze dosáhnout většího blahobytu. Je tedy otázkou, proč by družstvo mělo být řazeno do zákona mezi obchodní společnosti. Nakonec mi dává zapravdu i několik výše uvedených autorů.

A ještě jednou zopakuji, v neoliberální společnosti by dle této ideje občané měli hrát co nejaktivnější roli v tržním prostředí a naopak pasivní by měli být ve veřejném životě (Lupták 2013: 24). Proto je družstevnictví pro neoliberalismus nezajímavé, ba mohlo by se označit také jako škodlivé. Také rekapituluji, že v moderní společnosti se lidé potřebují navzájem, jednání každého jedince je směřováno k uspokojování potřeb vlastních i potřeb druhých. Toto naplňování potřeb může fungovat jen díky spravedlivému uspořádání, ale také, když se navzájem strany neokrádají a nepodvádějí (Sokol 2007: 70-71). A to je přesně ten rozdíl mezi neoliberalismem a fungujícím trhem, a také to je podstata družstevnictví a proto družstevnictví v neoliberalismu nebude nijak podporované, v lepším případě bude necháno napospas osudu, v tom horším případě bude díky institucionálním nástrojům moci potlačováno a perzekuováno. Také je možno se podívat na předchozí kapitolu, která nám ukazuje, že při největším věhlasu neoliberalismu bylo družstevnictví v pozadí, což nakonec do sebe přesně zapadá.

4.2. Výsledky implementace zásadních vývojových institucionálních změn družstevnictví v ČR po roce 1990

Tato část je koncipována tak, abychom pochopili důsledky legislativních změn. Odpovídám v ní tedy na otázku č. 4:

4. Jak působí dlouhodobě legislativa na družstva v ČR?

První zákon o družstevnictví byl č. 176/1990 Sb., ten následně nahradil zákon č. 513/1991 Sb., tedy obchodní zákoník. Nejlépe lze pochopit změny, pokud poukážu na největší rozdíly mezi těmito zákony.

V zákonu č. 176/1990 Sb. § 2 odstavec 1 je uvedeno, že „Družstvo je dobrovolným společenstvím občanů (členů), kteří se sdružili ke společné hospodářské a jiné činnosti a k uspokojování a podpoře svých zájmů.“ Oproti tomu v § 221 zákonu č. 513/1991 Sb. odst. 2 se říká, že „Družstvo je společenstvím neuzavřeného počtu osob založeným za účelem podnikání nebo zajišťování hospodářských, sociálních anebo jiných potřeb svých členů.“ Novější zákon, kde je po novelizaci označeno družstvo jako firma s označením družstvo, je ve své podstatě kostrbatějším vyjádřením, jenž se nese ve smyslu trhu. Před novelizací bylo v § 221 místo firma uvedeno obchodní jméno, což také koresponduje s myšlenkou nedružstevnictví a trhu.

Nemění se u jmenovaných dvou zákonů, že je nutné orgánů, členských schůzí a stanov, i když u stanov je uveden předmět činnosti, až následně v zákoně č. 513/1991 Sb. je napsáno podnikání. § 7 zák. č. 176/1990 Sb. dokonce hovoří o ochraně životního prostředí, což se v nové legislativě neřeší. Podle § 8 téhož zákonu může zanikat družstvo pouze sloučením, splynutím, nebo rozdělením. Dále jsou uvedeny spíš technické záležitosti typu minimální frekvence scházení se různých orgánů, neslučitelnosti některých funkcí, možnosti využití delegátů při velkém rozsahu družstva, přičemž jsou většinou určeny limity (dolní, horní, či obé) a řečení, že stanovy upravují podrobnosti.

Důležité je, že § 25 zák. č. 176/1990 Sb. v odstavci 4 říká, že „Při rozhodování orgánů družstva, včetně voleb, má každý člen jeden hlas.“, což bylo následně změněno a upraveno směrem spíše akciové společnosti.

§ 34 zák. č. 176/1990 Sb. uvádí: „K podpoře svého rozvoje se mohou družstva, družstevní podniky a zájmové organizace sdružovat mezi sebou i s jinými

československými a zahraničními právníckými a fyzickými osobami, a to na základě dobrovolnosti a společného zájmu, přičemž bez omezení mohou využívat všech forem sdružování přípustných československým právním řádem.“ Stejně tak bylo v § 35 řečeno, že družstva mohou vytvářet zájmové organizace kvůli vzájemné spolupráci, což jsou zdůvodnění, která skutečně hovoří ve prospěch družstevních principů.

Obecně vzato, zákon č. 176/1990 Sb. je volněji napsaný, například v obchodním zákoníku byl již uveden nedělitelný fond družstva, který není možné rozdělovat mezi členy (§235), což u předchozího zákona není. Ale dle výše zmíněného byl starší zákon o družstevnictví psán více s družstevními principy a není na něm znát přibližování k čistě tržní společnosti tak, jako u pozdějšího zákona, což podporuje teorii, že neoliberalní myšlenky tak brzy po převratu nezískávali ještě takovou sílu.

Zákon č. 513/1991 Sb. - obchodní zákoník

Dále si pojdme rozebrat zákon č. 513/1991 Sb. samostatně, konkrétně v novelizacích po roce 2007. Pro družstva i obchodní společnosti bylo pro některé společné charakteristiky také společné řešení určitých problémů, pro některé problematiky se používal princip subsidiarity při obecných ustanoveních obchodních společností, což nebylo vyhovující vzhledem k odlišné podstatě (Raban 2007: 472) (§ 260 Použití předpisů o obchodních společnostech - Nestanoví-li se v této hlavě jinak, použijí se na družstvo přiměřeně ustanovení hlavy I díl I (§ 56 až 75c) této části zákona.) Lze říci, že družstvo bylo tak víceméně podřízené obchodním společností.

V zákoně mohli dle § 240 mít někteří členové vyšší počet hlasů, což platilo zejména v družstvech založených na silné podnikatelské bázi a síla hlasů se počítala od majetkového vkladu. Rozdílné síly hlasu sice neplatily při některých událostech (změna stanov, rozhodnutí o splnutí, rozdělení, přeměně družstva) (Raban 2007: 460), nicméně jde částečně o porušení družstevních principů, zejména rovnosti. Kde práva a povinnosti jsou vázané na objem vkladů, tam se stírají rozdíly mezi firmou a družstvem (Příkryl 1998: 179).

Dle § 236 nárok na podíl na zisku (dle poměru na splaceném vkladu) není dán zákonem, ale činí tak členská schůze (Raban 2007: 456), což je asi v pořádku i co se týče

družstevních principů, důležitější je však ochrana demokratičnosti v hlasování, která ochráněná není.

U tohoto zákonu družstva dle § 235 vytváří nedělitelný fond, který se rovná polovině zapisovaného základního kapitálu, tento fond se přibližuje rezervnímu fondu obchodní společnosti (Raban 2007: 455).

Dle § 227 se v zákoně upravovalo vstoupení do družstva jen minimálně s tím, že družstvo samo si další úpravu vytvoří stanovami (Raban 2007: 448). Není tak upraveno, zda musí být naplněny družstevní principy, jako je rovnost všech zájemců, což by bylo očekávatelné, jelikož jde o jeden z důležitých součástí družstevní myšlenky a v zákoně by si zasloužil větší prostor. § 226 určoval, co má být ve stanovách (Raban 2007: 445), ale bylo by záhodno, aby byly více přítomné družstevní principy.

Správné je uvedení § 221, tedy že je družstvo považováno za společenství, jelikož motivace členů nemusí být čistě ekonomická s dosažením zisku, i když bude vždy považováno v obchodně-právních vztazích za podnikatele. Existují tři skupiny:

- Družstva se společným majetkem, které mají především účel společného podnikání.
- Družstva materiálně, službami, finančně a jinak zajišťující vlastní podnikání členů.
- Družstva za účelem pokrytí kulturních, vzdělávacích a dalších potřeb členů.

(Raban 2007: 439-440)

V důvodové zprávě k § 221-226 obchodního zákoníku je napsáno, že družstvo je podnikatelský subjekt, který se liší od obchodní společnosti pouze úpravou vnitřních vztahů. Podle Helešice se jedná o kardinální omyl, jelikož družstva jsou zejména svépomocnou organizací samostatných podnikatelů, či občanů (Helešic 1998: 10).

Až v druhém ustanovení (§ 222) je řečeno, že družstvo je právnická osoba. Členové neručí sice svým majetkem, ale členská schůze na základě takto sepsaných stanov může svým rozhodnutím všem, nebo některým uložit uhrazovací povinnost za účelem krytí ztrát, tato povinnost je omezena zákonem na maximálně trojnásobek členského vkladu

(Raban 2007: 441). Je otázka, nakolik se takové ustanovení slučuje se s družstevními principy, které hlásají rovnost, když se může uložit jen některým členům.

Co stojí za zmínku je ještě § 223 odst. 2, který říká, že družstvo musí mít základní jmění nejméně 50 000 korun, což je poměrně vysoká částka oproti kupříkladu tehdejšími občanským sdružením. Některá družstva však mohla vznikat z čistě ekonomické vypočítavosti, jelikož jmění bylo nižší než u s.r.o. Na druhou stranu pro družstevníky mohla tato suma být problémem, obzvlášť při zakládání družstva jako nepodnikatelské společnosti. A to zejména v souvislosti s připomínkou prvních družstev, která byla svépomocná, a lidé do nich často vstupovali právě pro nedostatek kapitálu.

Ještě se chci zastavit u některých legislativních změn obchodního zákoníku 513/1991 Sb. Z uvedených pak §221-240 byly změněny novelou 370/2000 Sb. § 241 díky zákonu č. 501/2001 Sb.

§221 – V původním odstavci 2, následně 3 se nejdříve říká, že „Obchodní jméno družstva musí obsahovat označení "družstvo““, což je následně změněno na „Firma družstva musí obsahovat označení "družstvo".“

§ 240 – Nastalo zpřísnění pravidla hlasování, kdy jeden člen mohl mít více hlasů. Dříve se toto pravidlo omezovalo pouze podle stanov, v novelizaci ho řešil částečně i zákon, kdy mohlo být pravidlo použito mimo určité výjimky. Nastala tedy částečná ochrana družstevnictví, ale nikoli zavedení správných družstevních principů.

§ 241 - Při změně stanov nově musel být notářský zápis, což pomohlo větší ochraně členů.

Je také otázka, jestli vůbec v družstvech má co dělat právnická osoba jako člen družstva. Podle staršího § 246 odstavce 4 měly dokonce osoby zmocněné na jednání za právnické osoby jako členové orgánů odpovědnost, jako by byly členy družstva ony samy, ačkoli za jejich závazky ručila právnická osoba (toto znění bylo odstraněno díky zák. č. 126/2008 sb.)

Zákon č. 370/2000 Sb. zavedl v § 254 doplnění odstavce 4, který zní:

"(4) Družstvo může změnit právní formu na obchodní společnost. Při změně právní formy nezaniká právnická osoba. Na změnu právní formy družstva se použijí přiměřeně

ustanovení o změně právní formy obchodní společnosti. Člen družstva, který se změnou právní formy nesouhlasil, má právo na vypořádání, jestliže se účastnil členské schůze, pro změnu právní formy nehlasoval a po změně právní formy nevykonával práva společníka. Ustanovení § 220u odst. 3 se použije přiměřeně, a to i při změně právní formy na veřejnou obchodní společnost nebo komanditní společnost,“ což paradoxně ruší zák. č. 126/2008 Sb. za vlády pravicového Mirka Topolánka. Změna družstva na obchodní společnost by se dalo označit za neoliberální vyústění procesu trhu, kdy netržní principy budou likvidovány.

Zákon č. 90/2012 Sb. - zákon o obchodních společnostech a družstvech (zákon o obchodních korporacích)

Zákon o obchodních korporacích je krokem správným směrem, jelikož respektuje více než předchozí legislativní úpravy svébytnost družstevního fenoménu. Vybral jsem nejdůležitější znění.

§ 552 konečně uznává, že družstvo je v první řadě založeno za účelem podpory svých členů a třetích osob, teprve následně za účelem podnikání.

§ 562 říká, že musí být zřízená informační deska, čímž je dána pomocná ruka pro účast členů na činnosti družstva.

K § 563 až 571 lze uvést, že výše základního členského vkladu musí být pro všechny členy stejná na rozdíl od obchodního zákoníku (Havel 2012: 212). Také vklady v následujících obdobích jsou omezené dle § 566, čímž je aspoň částečně omezená možnost hlasovat vícero hlasy.

K § 572 až 574 zákon vychází u dalších členských vkladů z principu, že nelze splacení členovi uložit proti jeho vůli, pokud nejde o podmínku přijetí za člena (Havel 2012: 213). Což lze chápat poměrně pozitivně. Často existuje ve stanovách ustanovení o minimálním a maximálním vkladu. Kapitál pak je zde hlavně proto, aby uspokojoval potřeby členů (Johanisová 2012: 27).

K § 595 až 607 platí, že družstvo může omezit volnou převoditelnost družstevního podílu tak, aby se mu do řad nedostala nechtěná osoba, neexistuje přitom právní nárok na udělení souhlasu s převodem (Havel 2012: 221).

§ 608 zavádí, že družstvo může poskytnout finanční asistenci, čímž může provádět další možné operace, které dříve nebyly vymezené.

U § 610 až 628 důvodová zpráva hovoří o tom, že úprava byla udělána proto, že řada družstev podniká stejně jako obchodní společnosti, proto se opouští model vypořádacího podílu závislého na délce členství, nově se zavádí vypořádání dle velikosti členského vkladu (Havel 2012: 226). Tady se také jedná o odklonění od obchodních společností, což lze pozitivně kvitovat.

Bohužel u § 635 až 704 dále zůstává odchýlení od pravidla jeden hlas, jeden člen (§650). Zavádí se zpřísnění usnášeníschopnosti a možnost hlasovat Per rollam, pokud to dovolí stanovy. Tam, kde je více než 200 členů, lze využít také delegáty na shromáždění delegátů, (Havel 2012: 242-244).

U § 705 až 714 představenstvo již neodkazuje k a.s. (Havel 2012: 246).

V dílu 3 je zaveden pojem sociální družstvo, tedy družstvo, které vyvíjí obecně prospěšnou činnost za účelem pracovní a sociální integrace znevýhodněných osob (§758).

K legislativě lze v podstatě zopakovat, co již bylo uvedeno. Legislativa zejména v devadesátých letech poměrně dobře kopírovala ideové zakotvení, které se v České republice vyskytovalo. Dlouhodobě tedy na družstva působila spíše neutrálně až negativně, jelikož je přibližovala k obchodním společnostem a popírala jejich svébytnou identitu. Až zákon o obchodních korporacích je určitým zlepšením, ač zástupci družstevníků měli původně zájem o samostatnou legislativu pro družstva. Z tohoto zákona však vyplývá přiblížení družstev myšlenkám, které se přeci jen blíží jejich principům, tedy jako subjektu, který nemusí být primárně podnikatelský, ale může mít za účelem zejména sounáležitost a svépomoc, tak jak je to vetknuto v prvních myšlenkách družstevníků.

Závěr

Při největším rozmachu neoliberalismu v českých zemích nastala situace nevšímavosti vůči družstevnictví. Družstevnictví sice bylo součástí české legislativy, ale představitelé země neměli zájem ho nějakým větším způsobem rozvíjet, či se dokonce inspirovat zahraničními směrnicemi, doporučeními a jinými materiály, které družstevnictví naopak napomáhaly v jejich pozitivním vývoji.

Po zavedení obchodního zákoníku v devadesátých letech již družstevníci sami žádnou zásadní legislativní změnu prosadit nedokázali, i vzhledem k silné podpoře obyvatelstva stranám, které neoliberalismus měly vepsané ve svých programech a ideách. Nakonec, mluvíme o době, kdy družstevnictví mělo nádech dob minulých, a proto ho mohli politici označovat jako „komunistický relikv minulosti“. Na základě toho se přistupovalo k družstevnictví jako k součásti trhu a téměř až běžné obchodní společnosti a skutečná podstata družstevnictví byla marginalizována.

Při neslučitelnosti hodnot neoliberalismu a družstevnictví je tak ve své podstatě pro družstva dobře, že neoliberalismus nedokázal být aplikován ve svém absolutním potenciálu, tedy s minimálním státem a maximálním trhem. Pokud by k něčemu takovému došlo, byly by podmínky družstva převedeny ještě blíže obchodní společnosti, nejlépe akciové společnosti, jak někteří navrhovali, a ve výsledku by z podstaty zůstalo spíše pojmenování, než označení skutečných družstevních principů. Vzhledem k družstevnictví je tedy dobře, že neoliberalisté svůj vliv v polovině devadesátých let postupně ztráceli.

Neoliberalní teorie, která se implicitně i explicitně vyskytovala tu více, tu méně v mnoha vládních garniturách po roce 1989 pak po krizi v roce 2008 ochabla a je to znatelné také na legislativě. Družstevnictví svou skutečnou legislativní změnu dostalo až novým zákonem o korporacích. Ten sice obsahuje pravidla pro různé druhy společností, nicméně v zásadě začíná respektovat družstevní principy tak, jak byly předkládány v mnoha dokumentech mezinárodních institucí a jak jsou všeobecně uznávané. V takový moment je i akceptovatelné, že družstevnictví nemá svůj samostatný zákon, jak tomu chtěli družstevníci v mnoha případech po roce 1989, ale je v podmnožině právě v zákonu o korporacích. Důležitější je tak samotná funkčnost než umístění v legislativě.

Jedna z mála stávajících problematických částí zákona zůstává možnost člena mít při hlasování v některých případech více hlasů, což narušuje demokratičnost družstevnictví. Tato možnost je určitým způsobem omezená, nicméně by si zasloužila nejspíše v tomto ohledu i tak debatu o jejím úplném zrušení.

Kromě revize zákona a jeho dalšího rozšíření by bylo vhodné, aby vzniknul samostatný družstevní poradní orgán pro vládu, jako je tomu tak i v jiných zemích Evropy a vláda by tak mohla konečně družstevnictví dát určitý směr a dlouhodobý koncept, jelikož ten za historii samostatné ČR nenastal. Takový koncept by mohl vzniknout právě ve spolupráci se stálým poradním orgánem pro družstevnictví. Souvisí to i s popularizací družstev jako možnosti svébytné činnosti.

Obecně lze říci, že družstevnictví utrpělo díky neoliberalistickému vnímání světa v devadesátých letech určitý vzestup nezájmu a opovržení, který se po s určitou setrvačností po odklonu od neoliberální ideologie začíná narovnávat do stavu, kdy družstevnictví je vracen jeho právoplatný statut, avšak ještě existují oblasti, kde je toho mnoho ke zlepšení.

Summary

Cooperative movement is a phenomenon that is developing in some way every time. However, neoliberalism stands against the cooperative idea. In the Czech Republic, neoliberalism developed after the revolution and it had also affected cooperatives. Cooperative movement suffered due to the neoliberal perception of the world in the nineties a rise of indifference and contempt. Environment after the departure from the neoliberal ideology begins to straighten into a state where cooperatives can be returned to its rightful status. However, there are still areas where there is much to improve. International organizations support the cooperatives, but in the Czech Republic, government does not take note of the recommendations.

Použité zdroje

Literatura

BAŽANTOVÁ, Iлона. *Družstevní a svépomocné koncepce v českém ekonomickém myšlení: vývoj názorů a pokusů o praktickou realizaci do roku 1948*. 1. vyd. Praha: Prospektrum, 2002. 205 s. ISBN 80-7175-111-1.

BEDNÁŘ, Miloslav. *Spravedlnost, demokracie a česká filosofie politiky: úvahy nad proměnou hodnot po roce 1989*. V Olomouci: Votobia, 1998. Velká řada. ISBN 80-7198-352-7.

CAMPBELL, John L. a Ove Kaj PEDERSEN. *The rise of neoliberalism and institutional analysis*. Princeton: Princeton University Press, 2001. ISBN 0-691-07086-5.

BUREŠ, Jan. *Česká demokracie po roce 1989: institucionální základy českého politického systému*. Praha: Grada, 2012. ISBN 978-80-247-4283-0.

ČÁP, Zdeněk a Jan HEJDA. *Zákon o obchodních korporacích: výklad jednotlivých ustanovení včetně návaznosti na české a evropské předpisy*. Praha: Linde Praha, 2013, 783 s. ISBN 978-80-7201-917-5.

DOHNALOVÁ, Marie a kol. *Sociální ekonomika*. Vyd. 1. Praha: Wolters Kluwer Česká republika, 2011. 175 s. ISBN 978-80-7357-573-1.

DOHNALOVÁ, Marie. *Sociální ekonomika, sociální podnikání: podnikání pro každého*. Praha: Wolters Kluwer Česká republika, 2012. ISBN 978-80-7357-269-3.

DOROTÍKOVÁ, Soňa. *Morálka a sociální soudržnost*. Praha: Univerzita Karlova v Praze, Pedagogická fakulta, 2013. 149 s. ISBN 978-80-7290-631-4.

Družstevnictví pro 21. století: Pražská škola alternativ - sborník 05. Praha: Ekumenická akademie Praha, 2012. 57 s. ISBN 978-80-87661-02-4.

Družstevnictví v podmínkách tržní ekonomiky: konference s mezinárodní účastí 19.-20. listopadu 1998 v Ústí nad Labem. V Ústí nad Labem: Univerzita Jana Evangelisty Purkyně, Sociálně ekonomická fakulta, 1998. 194 s. ISBN 80-7044-230-1.

DVOŘÁK, Ladislav František. *Družstevnictví československé*. Praha: Ústř. jednota hosp. družstev, 1920. 87 s. Drobné spisy Ústřední jednoty hospodářských družstev; 40.

DVOŘÁK, Ladislav František. *Družstevnictví a státní politika družstevní*. V Praze: Kampelíkuv fond, 1923. 44 s. Kampelíkova knihovna. Sbírká drobných družstevních spisů; 1.

DVOŘÁK, Tomáš. *Družstevní právo*. Vyd. 1. V Praze: C.H. Beck, 2001, xvi, 252 s. Beckovy příručky pro právní praxi. ISBN 80-717-9540-2.

- FAIRCLOUGH, Norman. *Discourse and social change*. Cambridge: Polity Press, 1992. ISBN 0-7456-0674-1.
- FEIERABEND, Ladislav Karel a Nad' a JOHANISOVÁ. *Zemědělské družstevnictví: v Československu do roku 1952*. Vyd. 1. Volary: Stehlík, 2007, 161 s. ISBN 9788086913032.
- GJURIČOVÁ, Adéla a Michal KOPEČEK. *Kapitoly z dějin české demokracie po roce 1989*. Praha: Paseka, 2008. ISBN 978-80-7185-876-8.
- GRAY, John. *Liberalismus*. Praha: Občanský institut, 1999. 114 s. ISBN 80-86228-01-0.
- HÁVA, Petr. *Institucionální analýza. Zdravotnictví v ČR*. Vol. 3. Iss. 17. Pp. 2-10.2014.
- HARVEY, David. *A brief history of neoliberalism*. Oxford: Oxford University Press, 2009. ISBN 0-19-928326-5.
- HARVEY, David. *Záhada kapitálu: Přežije kapitalismus svou poslední krizi?*. Praha: Rybka Publishers, 2012. ISBN 978-80-87067-28-4.
- HAVEL, Bohumil a kol. *Zákon o obchodních korporacích s aktualizovanou důvodovou zprávou a rejstříkem*. 1. vyd. Ostrava: Sagit, 2012. 287 s. ISBN 978-80-7208-923-9.
- HELEŠIC, František. *K zákonné úpravě družstevnictví. In Družstevnictví v podmínkách tržní ekonomiky: konference s mezinárodní účastí 19.-20. listopadu 1998 v Ústí nad Labem*. V Ústí nad Labem: Univerzita Jana Evangelisty Purkyně, Sociálně ekonomická fakulta, 1998. 194 s. ISBN 80-7044-230-1.
- HELEŠIC, F. *Příručka pro družstevníky*. Praha: Družstevní asociace České republiky, 2003. 151 s. ISBN 80-86426-14-9.
- HELEŠIC, František. *Evropské družstvo*. Vyd. 1. Praha: Družstevní asociace České republiky, 2004. 123 s. ISBN 80-239-4756-7.
- HELEŠIC, F. *Obecné otázky evropského a českého družstevního práva*. První vydání. Praha: ŠEL s. r. o., 2005. 111 str. ISBN 80-86426-22-X.
- HELEŠIC, František. *Evropské a české družstevní právo*. Vyd. 1. Praha: Eurolex Bohemia, 2006. 510 s. ISBN 80-86861-79-1.
- HELEŠIC, František. *Základy teorie evropského a českého družstevního práva*. 1. vyd. Praha: C.H. Beck, 2009. xviii, 395 s. Beckova edice právo. ISBN 978-80-7400-129-1.
- HESKOVÁ, Marie. *Encyklopedie družstevnictví*. Vyd. 1. Bratislava: KARTPRINT, 2005. 70 s. ISBN 80-88870-51-8.
- HUNČOVÁ, Magdalena. *Družstva a jejich role v tržní ekonomice*. Vyd. 1. Ústí nad Labem: Univerzita Jana Evangelisty Purkyně, 2006. 197 s. ISBN 80-7044-810-5.
- CHUDÁČEK, Josef. *Družstevnictví hospodářskou záchranou drobných lidí, zvláště dělnictva*. V Praze: Svaz hospodářských družstev českoslov., 1937. 19 stran.

- JOHANISOVÁ, Naďa. *Kde peníze nejsou pánem, ale sluhou: Specifika financování družstev. In Družstevnictví pro 21. století: Pražská škola alternativ - sborník 05*. Praha: Ekumenická akademie Praha, 2012. 57 s. ISBN 978-80-87661-02-4.
- JOSKOVÁ, Lucie a PRAVDA, Pavel. *Zákon o obchodních korporacích s komentářem: s účinností od 1.1.2014 nahrazuje obchodní zákoník*. 1. vyd. Praha: Grada, 2014. 85 s. ISBN 978-80-247-4834-4.
- KELLER, Jan. *Nová sociální rizika: a proč se jim nevyhneme*. Praha: Sociologické nakladatelství (SLON), 2011. Knižnice Sociologické aktuality. ISBN 978-80-7419-059-9.
- KIS, János. *Současná politická filosofie: sborník textů anglosaských autorů 20. století*. Praha: Oikoymenh, 1997. Oikúmené. ISBN 80-86005-60-7.
- KLUSOŇ, Václav. *Instituce a odpovědnost: k filozofii ekonomické vědy*. Vyd. 1. Praha: Karolinum, 2004. 319 s. ISBN 80-246-0722-0.
- KLUSOŇ, Václav. *Moderní korporace v soudobém kapitalismu*. Praha: Karolinum, 2010. ISBN 978-80-246-1795-4.
- KUČERA, Rudolf. *Omyly české transformace: (politické analýzy z let 1993-1998)*. Praha: ISE, 1998. ISBN 80-86130-03-7.
- LIŠKA, Václav, Kamila SLUKOVÁ a Jolana VOLEJNÍKOVÁ. *Institucionální ekonomie*. Praha: Professional Publishing, 2011. ISBN 978-80-7431-051-5.
- LUPTÁK, Lubomír a kol. *Neoliberalismus a marginalita: studie z českého reálnokapitalismu*. 1. vyd. Brno: Doplněk, 2013. 247 s. Studijní texty. ISBN 978-80-7239-314-5.
- MARSH, David a Gerry STOKER. *Theory and methods in political science*. 3rd ed. Houndmills: Palgrave Macmillan, 2010. Political analysis. ISBN 978-0-230-57627-8.
- MERTL, Jiří a Petr KRČÁL. *(Neo)liberální governmentality v České republice*. Brno: Václav Klemm, 2013. ISBN 978-80-87713-07-5.
- Mezinárodní legislativní konference: 29. září - 1. října 2000 v Praze, Česká republika: dokumenty*. [Praha: Nadace Open Society Fund, 2000]. 44 s. ISBN 80-238-7232-X.
- MLČOCH, Lubomír. *Ekonomie důvěry a společného dobra: Česká republika v Evropské unii : pokus o nástin perspektivy*. Praha: Karolinum, 2006. ISBN 80-246-1188-0.
- MUSIL, Jiří. *Sociální a kulturní soudržnost v diferencované společnosti*. Praha: CESES FSV UK, 2008. Studie CESES. Analytik.

MYANT, M. R. Podoby kapitalismu v České republice. *Kapitoly z dějin české demokracie po roce 1989*. Praha: Paseka, 2008, , 265-187. ISBN 978-80-7185-876-8.

NĚMCOVÁ, Lidmila a kol. Vybrané kapitoly z českého družstevnictví. Praha: Družstevní asociace ČR, 2001. 166 s. ISBN 80-238-7912-X.

NĚMECKÝ, Marek. *Co drží společnost pohromadě?: pojetí sociální komunity a konstitutivního symbolismu u Talcotta Parsonse, Richarda Müncha a Jeffreyho Alexandra*. Praha: Univerzita Karlova v Praze, nakladatelství Karolinum, 2015. ISBN 978-80-246-3009-0.

Nový zákon o obchodních společnostech a družstvech: zákon č. 90/2012 Sb., o obchodních společnostech a družstvech: (zákon o obchodních korporacích): poznámkové znění. 1. vyd. Olomouc: ANAG, 2013. 859 s. ISBN 978-80-7263-823-9.

Obchodní zákoník: zákon č. 513/1991 Sb.: úplné znění vyplývající z pozdějších předpisů zejména ze zákona č. 370/2000 Sb., účinného od 1. ledna 2001 (doplněno důvodovou zprávou k tomuto zákonu). Vyd. 1. Praha: ASPI, 2001. 452 s. Codex. ISBN 80-86395-10-3.

PERNICA, Karel Martin et al. *Socialistické družstevnictví v ČSSR*. 1. vyd. Praha: Svoboda, 1988. 396 s. Reálný socialismus.

POLANYI, Karl. *Velká transformace*. 1. vyd. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury (CDK), 2006. 299 s. Klasikové společenských věd. ISBN 80-7325-096-9.

POSPÍŠIL, Boleslav. *Lidová družstva a družstevní organizace*. 1. vyd. Praha: Panorama, 1978, 366 s. Praktické příručky (Panorama). ISBN Lidová družstva a družstevní organizace.

POTŮČEK, Martin. *Cesty z krize*. Praha: Sociologické nakladatelství (SLON), 2011. Knižnice Sociologické aktuality. ISBN 978-80-7419-057-5.

PŘÍKRYL, Ivan. *Současné problémy družstevnictví v Evropském a světovém měřítku a jejich odraz v Českém družstevnictví. In Družstevnictví v podmínkách tržní ekonomiky: konference s mezinárodní účastí 19.-20. listopadu 1998 v Ústí nad Labem*. V Ústí nad Labem: Univerzita Jana Evangelisty Purkyně, Sociálně ekonomická fakulta, 1998. 194 s. ISBN 80-7044-230-1.

RABAN, Přemysl a kol. *Obchodní zákoník: komentář, judikatura*. 5., dopl. vyd. Praha: Eurounion, 2007. 766 s. ISBN 978-80-7317-060-8.

RŮČKOVÁ, Petra a kol. *Corporate Governance v České republice*. 1. vyd. Praha: Professional Publishing, 2008. 252 s. ISBN 978-80-86946-87-0.

- RYCHTÁŘ, Karel. Sociální ekonomika a družstva. In *Sociální ekonomika: sborník materiálů z mezinárodní konference projektu Hefaistos ...: Praha 7.-8. června 2006*. Praha: Orfeus, [2006]. 143 s. ISBN 80-903519-3-X.
- SCOTT, Richard. Institutions and organizations. In WINKLER, Jiří, ed. a ŽIŽLAVSKÝ, Martin, ed. *Institucionální změna a veřejná politika: analýza politiky zaměstnanosti*. 1. vyd. Brno: Masarykova univerzita, 2011. 185 s. ISBN 978-80-210-5601-5.
- SEDLÁKOVÁ, Renáta. *Výzkum médií: nejužívanější metody a techniky*. Vyd. 1. Praha: Grada, 2014. 539 s., [4] s. obr. příl. Žurnalistika a komunikace. ISBN 978-80-247-3568-9.
- SKÁLA, Marek. *Problémy současné teorie firmy*. Vyd. 1. Liberec: Technická univerzita v Liberci, 2010. 129 s. ISBN 978-80-7372-643-0.
- SLIMÁK, Peter aj. *Zákon o zemědělském družstevnictví a jeho výklad*. 1. vyd. Praha: SZN, 1989. 245 s. Ekonomické a encyklopedické publikace. ISBN 80-209-0063-2.
- SJÖLANDER, Annika Egan a Jenny Gunnarsson PAYNE. *Tracking discourses: politics, identity and social change*. Lund: Nordic Academic Press, 2011. ISBN 978-91-85509-39-3.
- SMRČKA, Ladislav a kol. *Vývoj družstevnictví na území ČSFR*. Praha: Svěpomoc, 1992. 236 s. ISBN 80-7063-068-X.
- STOČES, František. *Demokratické rozhodování – základ úspěšnosti družstevnictví*. In *Družstevnictví pro 21. století: Pražská škola alternativ - sborník 05*. Praha: Ekumenická akademie Praha, 2012. 57 s. ISBN 978-80-87661-02-4.
- ŠOLTA, Jan. *K počátkům družstevnictví*. In *Družstevnictví v podmínkách tržní ekonomiky: konference s mezinárodní účastí 19.-20. listopadu 1998 v Ústí nad Labem*. V Ústí nad Labem: Univerzita Jana Evangelisty Purkyně, Sociálně ekonomická fakulta, 1998. 194 s. ISBN 80-7044-230-1.
- SOJKA, Milan a KONEČNÝ, Bronislav. *Malá encyklopedie moderní ekonomie*. 6., aktualiz. vyd. Praha: Libri, 2006. 279 s. ISBN 80-7277-328-3.
- SOKOL, Jan. *Moc, peníze a právo: esej o společnosti a jejích institucích*. Plzeň: Čeněk, 2007. ISBN 978-80-7380-066-6.
- SOLÍK, Martin. *Rozpory a alternativy globálního kapitalismu: polemika*. Praha: Filosofie, 2015. Filosofie a sociální vědy. ISBN 978-80-7007-431-2.

- SUŠA, Oleg. *Globalizace v sociálních souvislostech současnosti: diagnóza a analýza*. Vyd. 1. Praha: Filosofia, 2010. 350 s. Filosofie a sociální vědy; sv. 35. ISBN 978-80-7007-320-9.
- ŠVIHLÍKOVÁ, Ilona. *Globalizace a krize: souvislosti a scénáře*. Všeň: Grimmus, 2010. Ekonomie, politika. ISBN 978-80-87461-01-3.
- SVOBODA, Jiří, ed. *160 let družstevnictví v České republice: 1847-2007*. Praha: Družstevní asociace ČR, 2006. 35 s. ISBN 80-239-7279-0.
- TANG, Shiping. *A general theory of institutional change*. Abingdon: Routledge, 2012. Routledge studies in the modern world economy. ISBN 978-0-415-82747-8.
- THER, Philipp. *Nový pořádek na starém kontinentě: příběh neoliberální Evropy*. Praha: Libri, 2016. ISBN 978-80-7277-541-5.
- TOMEŠ, Igor. *Úvod do teorie a metodologie sociální politiky*. Vyd. 1. Praha: Portál, 2010. 439 s. ISBN 978-80-7367-680-3.
- VANICKÝ, Josef, ed. a TRUHLÁŘOVÁ, Zuzana, ed. *Sociální ekonomika: sborník materiálů z mezinárodní konference projektu Hefaistos ...: Praha 7.-8. června 2006*. Praha: Orfeus, [2006]. 143 s. ISBN 80-903519-3-X.
- VÁVROVÁ, Vladimíra. *160 let družstevnictví v České republice*. Praha: Družstevní asociace ČR, 2006, 35 s. ISBN 8023972790.
- VESELÝ, Arnošt, NEKOLA Martin eds. *Analýza a tvorba veřejných politik: přístupy, metody a praxe*. Praha: Sociologické nakladatelství, 2007, 407 s. ISBN 978-80-86429-75-5.
- VOLEJNÍKOVÁ, Jolana. In JUREČKA, Václav. *Institucionální ekonomie a její pedagogizace: sborník příspěvků ze semináře konaného u příležitosti 100. výročí narození Johna Kennetha Galbraitha*. Ostrava: Vysoká škola báňská - Technická univerzita Ostrava, 2008. ISBN 978-80-248-1944-0.
- WEISS, Gilbert a Ruth WODAK. *Critical discourse analysis: theory and interdisciplinarity*. New York: Palgrave Macmillan, 2003, xi, 321 p. ISBN 03-339-7023-3.
- WILKINSON, Richard G. a Kate PICKETT. *Rovnováha: proč je rovnost výhodná pro každého*. Všeň: Grimmus, 2013. Sociologie. ISBN 978-80-87461-09-9.
- Zákon o obchodních korporacích: komentář*. 1. vyd. V Praze: C.H. Beck, 2013, xiv, 994 s. Velké komentáře. ISBN 978-80-7400-480-3.
- Zákon o obchodních korporacích s komentářem: s účinností od 1.1.2014 nahrazuje obchodní zákoník*. 1. vyd. Praha: Grada, 2014. 85 s. ISBN 978-80-247-4834-4.

ZAMAGNI, Stefano a ZAMAGNI, Vera. *Cooperative enterprise: facing the challenge of globalization*. Cheltenham: Edward Elgar, ©2010. viii, 108 s. ISBN 978-1-84980-314-4.

Další zdroje

ČECHLOVSKÝ, Vladimír. In Družstevníkem, nebo soukromníkem? Rudé Právo 7.5.1990, s.1.

DU: Překročen Rubikon ústavnosti: Rudé Právo 17.12.1991b, s. 2.

FISCHEROVÁ, Táňa. Co dál?. Literární noviny 12.4.2012. s. 14.

HÁJEK, Tomáš. In Stabilita je ve velké síti. Profit 7.9.1998, s 6.

HOŘENÍ, Monika. In Využijme tento rok ke vzpřímení zad. Haló noviny 24.4.2012, s. 3.

HOFFMAN, Zdeněk. In Kubát družstva nezničí. Rudé Právo 19.3.1992b, s. 1.

MAREK Václav. In *Ministr Vladimír Dlouhý v rozhovoru pro RP: Jsem pro snížení daní*. Rudé Právo 26.3.1993a, s. 1.

MARTINIČOVÁ, Martina. In Družstevní unie po rozdělení. Rudé právo 3.3.1993, s. 8.

Obchodní zákoník schválen, ministr Motejl zůstává ve funkci. Hospodářské noviny 31.5.2000, s. 1.

PŘÍKRYL, Ivan. In Procitnou konečně odpůrci družstev? Právo 7.5.2004: s. 6.

Rostislav Dvořák: „Prioritou je zajištění odbytu“. Obchod & Finance 27.7.2011, s. 13.

SPURNÝ, Jaroslav. In Respekt 23.12. 1991, s. 4.

ŠRÁMKOVÁ, Jitka. In Družstva podnikající na vesnicích chtějí zvýhodnění. Hospodářské noviny. 4.9.2002, s. 23.

SVOBODA, Jiří. In Vytvoření Rady vlády pro družstevnictví - významný krok nejen k podpoře družstevního podnikání. Prosperita 17.7.2006, s. 11.

Transformace zdeformovala majetek tuzemských družstev. Slovo 11.11.1999, s. 6.

UHNÁK, Tomáš. In Neomezujeme se jen na byznys: Rozhovor s předsedou českého družstva COOP. A2 21.1.2015, s. 29.

VLÁDA ČR. *Programové prohlášení vlády České republiky*, 1990. Dostupné z WWW: <http://www.vlada.cz/assets/clenove-vlady/historie-minulych-vlad/prehled-vlad-cr/1990-1992-cr/petr-pithart/ppv-1990-1992-pithart.pdf>

VLÁDA ČR. *Programové prohlášení vlády České republiky*, 1998. Dostupné z WWW: http://www.vlada.cz/assets/clenove-vlady/historie-minulych-vlad/prehled-vlad-cr/1993-2010-cr/milos-zeman/Programove-prohlaseni-vlady_1.pdf

VLTAVSKÝ, Miloslav. In *Zákon v rozporu s právem*. Rudé právo 9.1.1992a, s. 2.

VLTAVSKÝ, Miloslav. In *Rudé Právo* 15.8.1991a, s. 1.

Volební program ODS, 1992. Dostupné z WWW: http://www.ods.cz/docs/programy/program_1992.pdf

Výrobní družstevnictví [online]. 2012, 58(1) [cit. 2016-05-12]. Dostupné z: http://www.vyrobnidruzstevnictvi.cz/files/2012/VD01_2012.pdf

WEISNER, Jan. In *Vláda chce podporovat družstva*. Podnikatelské lobby 16.11.2004, s. 4.

WIKIPEDIE. Otevřená Encyklopedie. Seznam vlád Česka [online]. 2015 [cit. 2016-05-06]. Dostupné z WWW: https://cs.wikipedia.org/wiki/Seznam_vl%C3%A1d_%C4%8Ceska

Usnesení valného shromáždění OSN č. A/49/213 z 1.7. 1994

Rezoluce 56/114 schválené na 88. VS OSN v r. 2001

Doporučení MOP č. 193 o podpoře družstev z generální konference na zasedání 3. června 2002

Prohlášení EU o podpoře družstev (celý název je sděleni Evropské komise Radě, Evropskému parlamentu, hospodářskému a sociálnímu výboru a výboru regionů o podpoře družstev v Evropě)

Memorandum o podpoře družstevnictví v ČR

Sdělení Komise EU COM (2004) z 18. února 2004 o Podpoře družstevních společností

Rezoluce OSN A/RES/64/136 ze dne 18.6.2009,

Zákony

Zákon o bytovém, spotřebním, výrobním a jiném družstevnictví č. 176/1990 Sb.

Obchodní zákoník č. 513/1991 Sb.

Zákon o úpravě majetkových vztahů a vypořádání majetkových nároků v družstvech č. 42/1992 Sb.

Zákon, kterým se mění zákon č. 513/1991 Sb., obchodní zákoník, ve znění pozdějších předpisů, zákon č. 358/1992 Sb., o notářích a jejich činnosti (notářský řád), ve znění pozdějších předpisů, zákon č. 15/1998 Sb., o Komisi pro cenné papíry a o změně a doplnění dalších zákonů, ve znění zákona č. 30/2000 Sb., zákon č. 200/1990 Sb., o přestupcích, ve znění pozdějších předpisů, zákon č. 99/1963 Sb., občanský soudní řád, ve znění pozdějších předpisů, a zákon č. 328/1991 Sb., o konkursu a vyrovnání, ve znění pozdějších předpisů č. 370/2000 Sb.

Zákon o obchodních společnostech a družstvech (zákon o obchodních korporacích č. 90/2012 Sb.